

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har gitt meg kjennskap til en dimensjon som er enda mer spennende enn jeg hadde sett for meg. Jeg begynte arbeidet som ganske naiv og skråsikker, og har kommet ut på den andre siden vel vitende om at det er så utrolig mye jeg fortsatt ikke vet.

Jeg vil rette en stor takk til alle de fantastisk flotte kvinnene som stilte opp og lånte meg litt av deres tid og ikke minst deres historier, tanker og refleksjoner! Uten dere hadde ikke dette vært mulig.

Jeg vil også takke veilederen min Gabriel Levy for å ha holdt ut med mine frustrasjoner og irritasjoner.

Til sist, men ikke minst, vil jeg takke familie, venner og ektefelle som alle har vært der for meg og støttet meg hele veien. Takk for mat, barnepass, oppmuntringer, lykkeønskninger, alt dere har tålt av sutring, ballspill, språkvask og alt annet. Ingen nevnt, ingen glemt. Takk!

Marit Holm-Amundsen

Teie, mai 2017

Innhold

Forord	1
1. Introduksjon	5
2. Tidligere forskning.....	11
2.1 Grunnleggende om faste, fastetiden og ramadan.....	11
2.2 Forskning fra Sverige	16
3. Teori.....	19
3.1 Religion som et kulturelt system	20
3.2 Religiøs identitet.....	23
4. Metode	27
4.1 Intervju som metode - Kvalitativ vs. Kvantitativ	27
4.2 Forskningsetikk	28
4.3 Datainnsamlingen	29
4.4 Sammenligning som metodisk strategi.....	33
4.5 Feilkilder.....	34
5. Funn	37
5.1 Religiøs identitet.....	37
5.1.1 Egne beskrivelser av religiøsitet og identitet	38
5.1.2 Identitet og livsstil.....	42
5.2 Faste- og mattradisjoner	45
5.2.1 Ramadan.....	47
5.2.2 Fastetiden	52
5.2.3 Avslutningen av ramadan og fastetiden	54
5.2.4 Oppsummering og analyse	56
5.3 Religion – definisjoner og generelt	58
5.3.1 Diskusjoner rundt religion.....	62
5.4 Religion som kulturelt system og identitetsbygger	64
6. Avslutning.....	67
Vedlegg – intervjuguide	71
Litteraturliste	73

1. Introduksjon

Denne oppgaven er en casestudie som tar for seg hvordan religion, verdier og tradisjoner påvirker identitet hos muslimske og katolske kvinner på Østlandet. For mange religiøse er religionen en viktig del av dagliglivet og identitetsbyggingen. Det påvirker ulike dimensjoner av hverdagen - hva man ikler seg, hva man spiser, hvordan man ter seg, valgene man tar og måtene man utøver overgangsritualer på. Det er forskjeller mellom kjønnene, både av hva som forventes av dem fra et religiøst perspektiv og hvilke roller de har i familie og samfunnet generelt. Islam og katolisismen har begge tradisjon for en langvarig faste/avholdsperiode i form av ramadan og fastetiden, som begge er viktige deler av religionsutøvelsen. Oppgaven tar derfor utgangspunkt i disse to fasteperiodene siden dette gir en mulighet for en viss grad av sammenligning, og dermed se på om det er faktorer som eventuelt skiller måten kvinnene påvirkes av tradisjonene og ritualene.

Problemstillingen for oppgaven er todelt «Hvordan påvirker religionens og fasteperiodens tradisjoner og verdier kvinners religiøse identitet? Og hvilken plass har religionen i religiøse kvinners hverdag?» Problemstillingen setter fokus på hvordan muslimske og katolske kvinner utøver fasteperioden, men også hvordan religionen påvirker andre dimensjoner av livene deres. Oppgaven er en casestudie, og det er religiøse kvinner på Østlandet som har blitt intervjuet.

Med denne oppgaven ønsker jeg å se på i hvilken grad religionen vektlegges i form av både prioriteringer med tanke på tid i løpet av hverdagen, men også i identitetsbyggingen. Derfor er det interessant å se på hvordan man kombinerer totalt avhold fra mat og drikke med en krevende arbeidshverdag og hvordan det løses når barna ikke er gamle nok til å faste enda. I tillegg ser jeg på hvor viktig det er for religiøse kvinner i dag å sette av tid til religionen i det daglige, og hvorvidt dette eventuelt endrer seg i perioder som i den religiøse kalenderen tilegnes tid for faste. Et annet viktig fokus blir fasteperiodenes avslutninger, som i begge religioner markeres med fest og festmåltider. I oppgaven vil jeg derfor ta for meg tradisjonene deres rundt den katolske fastetiden og muslimske ramadan, og jeg har sett på hvordan intervjuobjektene selv opplever at religiøsiteten påvirker identiteten deres og de valgene de tar i det daglige. Det er ikke mitt ønske på noen måte å påpeke eller fremheve at noe gjøres «feil» eller bryter med det religionen sier. Jeg ønsker å se på hvilken plass

religionen får i de enkeltes liv, hvor mye de vektlegger den og hvor stor del de selv opplever at den er av livet deres.

Religionene det fokuseres på i denne oppgaven er de to store verdensreligionene katolisisme og islam. Tall fra Statistisk sentralbyrå viste at medlemstallene for disse trossamfunnene begge lå på rundt 145 000 medlemmer i Norge i 2016.¹ Jeg har snakket med fire katolske kvinner og fire sunnimuslimske kvinner, alle i tyve- eller trettiårene. Fellesnevnerne deres er religiøs tilhørighet, alder og geografisk område, og at de på en eller annen måte markerer fasten eller ramadan. Utover dette har de ulike bakgrunner, livsstiler, utdanningsnivåer og hverdag, samt ulike tilnærmelser til religionen sin. Mitt opprinnelige ønske var å intervju mor og datter-par for å se på endringer etter hvert som generasjonene vokser frem. Det viste seg å være svært å finne intervjuobjekter, i noen tilfeller på grunn av språkbarriere, og i andre på grunn av intervjuobjektets manglende ønske om å diskutere religiøsitet med en utenforstående. Datainnsamlingen ble gjort som semi-strukturerte intervjuer og disse vil analyseres med en sammenlignende strategi, uten at det blir en full komparativ studie. Jeg kommer tilbake igjen til metode, rekrutteringen og intervjuobjektene mine i kapittel 4.

Ramadan inntreffer hvert år i den niende måneden i den islamske kalenderen. Den islamske kalenderen følger månekalenderen, og forflytter derfor seg noen dager hvert år i forhold til den gregorianske kalenderen som den vestlige verden følger.² Videre følger en kort forklaring av enkelte viktige, islamske begreper for denne oppgaven. *Suhur* – frokosten som inntas før man begynner å faste etter soloppgang og *iftar* – middag, måltidet som inntas etter at fasten er brutt etter at solen har gått ned. Ramadan avsluttes med *id al-fitr* (ofte bare omtalt som eid i Norge). *Haram* og *halal* sier noe om hvorvidt noe er forbudt eller tillatt. *Adhan* eller *azhan* er de islamske bønneropene.

Den katolske fastetiden er også bevegelig, og begynner 40 dager før påskedagen. Datoen for påsken fastsettes av månen, og påskedagen skal feires første søndag etter første fullmåne etter vårjevndøgn.³ Det vil si at den innledes med askeonsdag og avsluttes på kvelden påskeaften

¹ (SSB, 2016)

² (Gulevich, 2004, p. 300)

³ (Kværne, Barstad, & Stordalen, 2017)

eller første påskedag. Jeg kommer tilbake til det grunnleggende rundt disse to høytidsperiodene i kapittel 2.

Da jeg begynte å arbeide med oppgaven, var jeg nysgjerrig på hvordan kvinnene utøvet og forholdt seg til selve fastingen. I tillegg forventet jeg et fokus på spesielle matretter som faste elementer på bordet under samlinger og feiringer. Eventuelt i form av et sett med typiske matalternativer sammenlignbart med den norske diskusjonen rundt juletider med ribbe eller pinnekjøtt som festmat. Jeg forventet at intervjuobjektene mine hadde en klar formening om tradisjoner de ønsket å ta med seg videre, og at det eventuelt var noen tradisjoner de ikke ønsket å bringe videre til sine barn. Samt at de ville ha noen tanker om hvordan religionen har påvirket identitetsdannelsen deres.

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i forskningen gjort i boken *Ramadan – en svensk tradition*⁴, for å se om funnene mine i noen grad stemmer overens med funnene de gjorde, eller om jeg finner avvik. Norge og Sverige er to land som er veldig like kulturelt, og det er potensielt liten forskjell i utøvelsen av islam i de to landene. En av bidragsyterne til boken, Per-Erik Nilsson, beskriver intervjuene rundt ramadan godt: (min oversettelse) «Et intervju om ramadan vil ikke kun handle om ramadan, men også emner som tro, livet, familierelasjoner, identitet, rasisme, politikk og mat.»⁵ Selv om det er den muslimske fasteperioden boken tar for seg, har jeg valgt å bruke denne også for å se på den katolske fasten, da jeg ikke har funnet lignende studier av den katolske fastetiden. Boken gir et innblikk i ulike dimensjoner som knyttes til ramadan, og jeg anser disse som overførbare til fastetiden da fastetiden innebærer mange av de samme elementene. Fastetiden har i likhet med ramadan en lang periode med faste eller det å avstå fra mat, det er en periode for refleksjon og ettertanke og avslutningen på fastetiden markeres i likhet med ramadan med store feiringer hvor familie eller trosfeller samles.

Jeg har valgt å analysere funnene mine med utgangspunkt i Clifford Geertz⁶ teori om religion som kulturelt system. Her presenteres religion som et system av symboler som etablerer stemninger og motivasjoner hos individet ved å skape konsepter av generell orden som omfatter hele verdensbildet. For å belyse eventuelle individuelle forskjeller var et av mine

⁴ (*Ramadan - en svensk tradition*, 2009)

⁵ (Nilsson, 2009, p. 95)

⁶ (Geertz, 1973)

avsluttende spørsmål i intervjuet «Hvordan vil du definere religion?». På den måten ønsket jeg å få frem hvordan et kjent og omdiskutert tema fra religionsvitenskapen, kan bli definert av en som nettopp har blitt intervjuet i en halvtimes tid om sin personlige tro, identitet og tradisjoner. Disse svarene jeg benyttet i siste del av funn-kapittelet, for å se hvordan intervjuobjektene selv opplever religion generelt, og siden sette disse i sammenheng med Geertz' teori.

Å se nærmere på identitetskonseptet og hvordan identiteter dannes og utvikles er viktig for å kunne svare på deler av problemstillingen. Til dette har jeg valgt å hente inn teorier fra sosialantropologien i form av Thomas Hylland Eriksens⁷ teori om identitet. Det å arbeide med tverrfaglige teorier er komplekst, men utgjør et nødvendig teoretisk grunnlag for å forstå dataene som går på identitetsbygging. Tanken min bak det å ha med identitetsaspektet er en idé om at alle valg en tar, tradisjoner en opprettholder, verdier man viderebringer og handlinger man gjør er en del av ens identitet og er med på å videreutvikle denne. Jeg har valgt å presentere tradisjonene og ritualene til intervjuobjektene rundt ramadan og fastetiden for å vise deler av hvordan disse faste, årlige begivenhetene kan være med på å danne et verdigrunnlag. Flere av kvinnene beskriver at de blant annet opplever at fasteperiodene gjør dem mer takknemlige og bevisste på hvor godt de har det i det daglige. Dette kommer jeg tilbake i kapittel fem.

Denne oppgaven har tre hovedfunn som viser både variasjoner i utøvelsen, samt hvordan religiøs praksis for de enkelte også kan anses som flerdimensjonalt – hvor man kan identifisere et skille mellom den personlige og den offentlige religionsutøvelsen. De tidligste funnene går først og fremst på hvilke tradisjoner og ritualer intervjuobjektene hadde underveis i fasteperiodene. Noe av det som tidlig kom frem var hvor store kulturelle forskjeller det kan være på utøvelsen av fasteperiodene, både innad i Norge, men også blant familier fra samme område. Hver familie har sine tradisjoner og ritualer, i tillegg til sine ting de fokuserer ekstra på. Dette endrer seg gjennom generasjonene. Nye impulser kommer til, og den oppvoksende generasjonen kan kjenne på et behov for å finne ut av religiøsiteten sin på egenhånd, eller få litt avstand til barndomsreligionen i ungdomsårene for så å finne tilbake til den i voksen alder eller bryte ut helt.

⁷ (Eriksen, 1997)

Videre har jeg i arbeidet med min oppgave fått innblikk i skillet mellom den personlige, religiøse opplevelsen og den som vises utad i familiesammenheng eller i det offentlige rom, selv om det er en komplisert dimensjon av religiøsitet. Her var det svært ulikt hos intervjuobjektene mine hvor de satte disse grensene. Noen var svært åpne om egen religiøsitet, samtidig som andre opplevde det som en mer personlig del av seg som de kun deler med sine aller nærmeste. Intervjuobjektene har i tillegg opplevd svært ulike reaksjoner fra andre på deres egen religion og religiøsitet.

Temaet for oppgaven har som tidligere nevnt blitt til på bakgrunn av nysgjerrighet og vitebegjær. Jeg har alltid vært interessert i temaene religion og identitet, og underveis i studieløpet mitt har jeg også fattet interesse for forskjellene mellom menns og kvinners tradisjoner og ritualer i religionene. Jeg visste på forhånd lite om hvordan ramadan utøves og hvilke tradisjoner muslimer har underveis i perioden, samtidig som jeg var ganske sikker på at jeg visste en del om den katolske fastetiden. I tillegg hadde jeg som nevnt en ganske sterk formening om at de ville være mer orientert rundt spesifikke matretter. Nå står jeg igjen med et inntrykk som er et helt annet enn jeg hadde regnet med da jeg begynte arbeidet med oppgaven, og særlig aspekter som omfatter mat og fasting som en del av religionsutøvelsen.

Søkene mine etter annen forskning på utøvd faste og ramadan har ellers hovedsakelig gitt meg medisinske kilder. Flere religionsvitenskapelige studier av dette er det absolutt behov for, mener jeg. Det har også slått meg hvor vanskelig det faktisk har vært å finne generelle kilder om hva fastetiden og ramadan innebærer, både av ritualer og retningslinjer. De generelle bøkene om religionene nevner ofte at det forekommer, men ikke i utdypende grad det jeg har funnet. For meg fremstår det som at det er vel så mye kultur og lokale variasjoner som det er de store linjene som er felles for den religiøse gruppen som helhet.

Oppgaven er lagt opp ved at jeg først presenterer litt grunnleggende om fasteperiodene i islam og katolisismen, samt tidligere forskning jeg baserer meg på. Så kommer teoridelen, hvor Geertz' og Eriksens teorier presenteres, før metoden presenteres, med valg av metode, forberedelser, rekruttering og selve datainnsamlingen. Videre presenteres funnene, hvor resultatene fra intervjuene presenteres og analyseres i lys av teoriene som blir benyttet, samt sees i sammenheng med tidligere forskning. Avslutningsvis kommer det en oppsummerende del, hvor jeg også ser på mulighetene for videre forskning på temaet.

2. Tidligere forskning

I dette kapitlet vil det presenteres først en grunnleggende del om fasteperiodene, før det videre går over til boken denne oppgaven tar for seg.

Mine søk etter kilder om det rent praktiske og utøvende rundt den katolske fastetiden har gitt meg få relevante kilder å forholde meg til. Jeg har funnet noen studier om hvordan ramadan utøves, men også her har det hovedsakelig vært medisinske kilder som har dukket opp. Jeg har forsøkt meg med ulike vinklinger på søkene og metodene jeg har benyttet i kildesøk, men har fått få treff.

2.1 Grunnleggende om faste, fastetiden og ramadan

For å legge et fundament for å forstå tradisjonene og ritualene oppgaven tar for seg videre tar denne delen for seg litt av det historiske om faste, samt litt generelle kilder om ramadan og fastetiden. Tanken med å benytte disse ulike kildene er at de alle tar opp forskjellige dimensjoner. Dette kan være på bakgrunn av både ulik kulturell og historisk kontekst, eller ulike fokusområder for studien i seg selv. Kombinasjonen av kildene gir forhåpentligvis en mest mulig detaljert oversikt over fasteperiodene.

Gunnar Neegaard⁸ tar for seg matregler og tradisjoner i de store verdensreligionene. Faste som religiøs handling er en gammel og tradisjonell form for askese, for å oppnå nye nivåer av religiøse opplevelser. Den kristne fasten blir i bibelen, som Neegaard skriver⁹, beskrevet som en måte å styrke avgjørelser og bønn på. For eksempel i *Apostlenes gjerninger* 14,23 «I hver menighet valgte de ut de eldste for dem, og under bønn og faste ga de dem over til Herren, han som de var kommet til å tro på». Den viktigste fasten er *kvadragesimalfasten*, som beskriver fasten 40 dagene før påske, som er fastetiden det fokuseres på i denne oppgaven. De

⁸ (Neegaard, 2004)

⁹ (Neegaard, 2004, p. 86)

førti dagene med fastetid som leder opp til påsken, symboliserer Jesu' førti dager i ørkenen for å forberede sin gjerning, som beskrives i Matteus-evangeliet 4,2. I påsken ble Jesus korsfestet, døde på korset og ble begravet, før han så gjenoppstod, hvilket er grunnlaget for den kristne troen. Gjennom hele påskehøytidsperioden benyttes det referanser og symbolikk til dette i messene, i form av for eksempel lysbruk og liturgi. Fastetiden har flere variasjoner av hva det innebærer, alt fra total avholdenhet fra mat til å unngå typiske luksusgjenstander, avstå fra å spise kjøtt på spesielle dager og lignende. Dette varierer fra menighet til menighet, samt hva de religiøse selv velger å fokusere på. Neegaard påpeker at begrepene faste og abstinens må holdes fra hverandre. Fasten han beskriver består i at man kun spiser et mettende måltid en gang om dagen, og inntar en mindre forfriskning om morgen og kveld. Abstinens består i at man avholder seg fra å spise kjøttmat på bestemte dager – to dager pr år, askeonsdag og langfredag, hvor man i tillegg faster disse dagene.¹⁰ Neegaard nevner også flere andre punkter rundt katolsk faste og abstinens, blant annet abstinens på de fleste fredager, rekkefølge på måltider fasteplikt og lignende, men jeg velger å ikke gå nærmere inn på disse, da det ikke er noe intervjuobjektene mine oppgir at de følger.

Caroline Walker Bynum¹¹ har sett på den kristne fasten og festmåltidene som følger denne, i tillegg til bakgrunnen for fasten som et religiøst fenomen. I bokens innledende kapittel tar hun for seg den historiske bakgrunnen for den kristne fasten. Der fremkommer det at faste og festmåltider er en tradisjon som eksisterte lenge før kristendommens inntog. I de førindustrielle samfunnene med begrensede ressurser, handlet menneskene ut fra en rytme av overflod og knapphet, innhøstingstid og hungersnød. Det var da vanlig å forsøke å kontrollere dette ved hjelp av den frivillige fasten og en tro på at man ved å avstå fra det allerede var knapphet på kunne fremtvinge drømmer, visjoner, lykke og fruktbarhet fra gudene.¹² Videre i boken beskriver hun kvinner som ble beundret for hvordan de sultet seg så de mistet menstruasjonen og dermed ofret sine biologiske egenskaper for å oppnå et nærmere forhold til Gud. Selv om boken tar for seg kvinners liv og hendelser som hovedsakelig foregikk i middelalderen, er boken som kilde for fastens betydning og symbolikk interessant. Boken viser hvordan fasten har vært brukt som symbol historisk, og hvilke egenskaper de fastende har blitt tillagt. I tillegg tar den for seg hvilke motivasjoner som har preget den tidvis

¹⁰ (Neegaard, 2004, p. 88)

¹¹ (Bynum, 2004)

¹² (Bynum, 2004, p. 47)

svært asketiske fasten hvor det fortelles at de fastende levde på kun den daglige nattverden. Selv om det hovedsakelig er den katolske fasten hun beskriver, er de historiske og symbolske betydningene av fasten som ritual også overførbar som bakgrunn for fasten innenfor islam.

Ørnulf Hodnes¹³ beskriver tradisjoner og ritualer omkring fastetiden (engelsk *lent*) fra den tiden kristendommen først ankom Norge en gang mellom det niende og tiende århundre, gjennom reformasjonen rundt år 1500 og frem til i dag. De førti dagene med faste ble integrert i den norske kulturen, og selv etter at reformasjonens inntog og mesteparten av norske kristne gikk over til en luthersk kristendom, var det allikevel mange som fortsatte å følge fastens strenge krav og forbud. For eksempel var det vanlig å ikke feire bryllup og andre festligheter under fasten, og man skulle helst ikke spise kjøtt. Fastetiden, som Hodne beskriver, innledes med en tredagers festperiode - fastelavnssøndag, etterfulgt av blåmandag og fetetirsdag. Disse inkluderer mange hedenske ritualer, som fastelavnssøriset. Knipper med kvist, pyntet med fargerikt papir, fargerike bånd eller fargerike fjær. Hodne gjenforteller en historie fra 1800-tallet, hvor riset ble brukt av barna for å rise sine foreldre, hvorpå foreldrene måtte lage hveteboller (fastelavnssøris) for å unnsnippe risingen. Denne piskingen eller risingen symboliserer både en kristen asketisme, en solidaritet med Jesu lidelser under fasten, og samtidig gamle fruktbarhetsritualer hvor man pisket barnløse kvinner, dyr og trær til fruktbarhet.¹⁴ Askeonsdag etterfølger fetetirsdag og markerer begynnelsen på fastetiden, de 40 dagene som symboliserer Jesu egen faste. Innenfor katolisismen var det vanlig å spre hellig aske på menighetens hoder og å tegne kors på pannene deres med den. Asken ble laget av palmeblader fra palmesøndag året før.¹⁵ Under fastetiden skulle man ikke spise kjøtt, fra askeonsdag til og med påskeaften, dermed inkluderte denne fasteperioden også *den stille uke* mellom palmesøndag og påskeaften. Denne uken var fra gammelt av regnet som den strengeste uken i fasten. Man skulle ikke arbeide, gjøre rent eller bake mer enn absolutt nødvendig, og det skulle være stille i husene og ute. I Norge i dag er *skjærtorsdag*, *langfredag* og *andre påskedag* røde helligdager og det aller meste holder stengt.

¹³ (Hodne, 2008)

¹⁴ (Hodne, 2008, pp. 101-103)

¹⁵ (Ibid. 104)

Center for Applied Research in the Apostolate publiserte i 2008 en kvantitativ studie¹⁶ av 1007 voksne amerikanere som identifiserte seg selv som katolikker. I en oversikt over ritualene og de symbolske handlingene de foretar seg i løpet av fastetiden kan man se at 60% av respondentene avstår fra kjøtt på fredager, 45% mottar askekorset i pannen askeonsdag, 44% fokuserer på å gjøre positive handlinger i løpet av fasteperioden og 38% avstår fra noe i tillegg til å ikke spise kjøtt på fredagene.¹⁷ Det kommer også frem at kvinner i større grad enn menn avstår fra kjøtt på fredager i fastetiden, er mer fokusert på å gjøre noe positivt denne perioden og i større grad drar til kirken for å motta aksekorset på askeonsdag. Dette sammenfaller med det Bynum skriver, som viser at det historisk har vært tydelig at mat er et viktigere motiv i kvinners fromhet enn menns, hvor man har forsket på nærmere tusen helgener mellom år 1000 og 1700. Her beskrives både ekstrem strenghet som faste og nattverdsmirakler som i større grad har vært gjeldende for kvinnelige helgener enn mannlige.¹⁸

Islams har flere fasteperioder, hvor den lengste fasteperioden sammenfaller med måneden ramadan, den niende måneden i året. Islams fem søyler består av de fem sentrale pliktene som pålegges alle voksne muslimer. Shahadah (trobekjennelsen), Salah (bønnen), Zakah/Zakat (almisser), Saum/Sawm (faste) og Hadjj (pilegrimsreisen til Mekka).¹⁹ Her ser man fastens sentrale plass i religionen. Om ramadan skriver Neegaard at den islamske kalenderen er basert på månefasene, i motsetning til den gregorianske vi følger i Norge og den vestlige verden, som baserer seg på solåret. Dette resulterer i at ramadan forskyves ti-tolv dager årlig i forhold til den gregorianske kalenderen, og i løpet av en periode på 33 år har ramadan blitt feiret hele året.²⁰ Han siterer koranens sure nummer 2, vers 183 – 187, som tar for seg denne måneden, med regler og retningslinjer de troende skal følge. Her står det at de som tror er foreskrevet å faste, slik som de som levde før dem, i måneden som koranen ble åpenbart for menneskene. Dette på bestemte dager, for at de skal bli gudfryktige. De som er syke, eldre eller er på reisefot, samt kvinner som er gravide, ammer eller har menstruasjon er fritatt fra å faste, men

¹⁶ (Gray & Perl, 2008)

¹⁷ (Gray & Perl, 2008, p. 84)

¹⁸ (Bynum, 2004)

¹⁹ (Larsson, 2009, p. 60)

²⁰ (Neegaard, 2004, p. 174)

kan velge å ta det igjen noen senere om de ønsker.²¹ Om man kan faste, men ikke ønsker, kan man velge å heller sørge for at en fattig får spise. Å gi mat til trengende og allikevel faste er enda gunstigere for vedkommende. Det står videre at Gud ønsker å gjøre det lett for menneskene å fullføre fasten og at Gud vil være nærmere menneskene, samt svare på den bedenes bønn. Det avsluttes med de å ta for seg de grensene Gud har satt for mat og drikke under ramadan. På nattetid skal spise og drikke til en hvit tråd kan skilles fra en svart i daggryet, så skal man faste helt til kvelden igjen. Man skal heller ikke ha kjønnslig omgang på dagtid.

Abdelahi Diouri skriver om ramadan i Marokko²². Han har forsøkt å ta for seg tidligere forskning på mattradisjoner i ramadan, men har funnet få kilder som har spesialisert seg på dette. Han har derfor heller tatt for seg 30 observerende casestudier, og ut fra disse har han analysert frem noen mønstre for matretter, samt rekkefølgen på disse. Disse matrettene er kulturspesifikke, og er derfor ikke relevante for oppgaven, men jeg har allikevel med kilden som en del av tidligere forskning både for å vise mangelen på denne typen studier og for å vise noen av hans observasjoner rundt ramadan som kan brukes litt mer generelt. Hans første observasjoner viser at rekkefølgen på måltidene slik de beskrives byttes om på. På hverdagens starter dagen med frokost, før man spiser lunsj og til slutt middag. Men når de intervjuobjektene i studiene han benytter blir bedt om å beskrive måltidene under ramadan, endres rekkefølgen og de begynner med å beskrive hvordan de bryter fasten, før de snakker om middag og til slutt frokost. Han forklarer det med at for mange endres døgnet helt, hvor man ellers i året er våken og spiser på dagtid og sover på nattetid, så er man våken og spiser på nattetid under ramadan og gjør minst mulig på dagtid for å spare energi.²³ Videre skriver han at det å snu om på hele dagsrytmen tydelig er et asketisk aspekt, som utgjør en del av de mange dimensjonene av fasten under ramadan. Fokuset under ramadan er ikke maten, men heller fastens hellige natur som bunner i et strengt system av forbud og påbud. Fasten er hellig, maten symbolsk.²⁴

²¹ (Neegaard, 2004, p. 177)

²² (Diouri, 2000)

²³ (Diouri, 2000, p. 234)

²⁴ (Diouri, 2000, p. 235)

Samuli Schielke har sett på hvordan ramadan utøves av yngre menn i Egypt²⁵. Jeg har valgt å ta med denne studien ettersom den tar opp flere av aspektene ved ramadan de muslimske kvinnene jeg har snakket med nevnte, og forklarer disse momentene litt mer enn jeg har funnet i andre kilder. I løpet av ramadans siste uke forholder mange muslimer seg til troen på en hellig natt, *Laylat al-Qadr*, som skal forekomme på en av oddetallsdagene i løpet av de siste ti dagene av ramadan. Mange tror at en bønn på denne natten vil telle mer enn tusen måneder med bønn, og at man her vil kunne oppnå evig frelse fra Allah. Mange tror også at både gode og onde gjerninger under ramadan teller dobbelt i belønning og straff. Schielke forteller også om hvordan man er mer forsiktig med ting som er gråsone *haram* enn ellers i året, med tanke på hva man ser på kino eller tv, hva slags musikk man hører på og hvordan man kler seg. Han beskriver også en feiring av *id al-fitr* som minner veldig om den vestlige julefeiringen med tanke på forbruk, innkjøp og feiring i tiden rundt.²⁶ Videre beskrives det toø slutt hvordan den gode, moralske oppførselen man observerer under ramadan og *id al-fitr* raskt går tilbake til vanlig oppførsel.

Ramadan avsluttes med *id al-fitr*, festen for bruddet, som markeres ved synet av nymånen. Da samles man i moskeen på morgenen, og resten av dagen feires det med mat, familie og venner. Det er vanlig med nye klær, og mange betaler også zakat denne dagen, det vil si at man gir penger eller andre donasjoner til fattige. I Norge er det ingen nasjonale helligdager eller røde dager knyttet til ramadan eller *id al-fitr*, men det er mulig for foreldre å søke barna fri fra skolen til feiringen av *id al-fitr*. Arbeidstakere som tilhører andre kirkesamfunn enn Den Norske Kirken har rett til to fridager i forbindelse med religiøse høytider.²⁷

2.2 Forskning fra Sverige

I boken *Ramadan – en svensk tradition*²⁸ tar en gruppe svenske religionsforskere for seg intervjuer og observasjoner av flere ulike muslimer og deres tanker, tradisjoner og ritualer

²⁵ (Schielke, 2009)

²⁶ (Schielke, 2009, p. 27)

²⁷ (Virke, 2012)

²⁸ (*Ramadan - en svensk tradition*, 2009)

rundt ramadanfeiringen i Sverige. Noen av muslimene er født og oppvokst i Sverige, en har konvertert og noen er førstegenerasjonsinnvandrere.

Alle intervjuobjektene i boken opplever det som viktig å få markere ramadan på korrekt vis, ved å være avholdende fra mat, drikke og seksuell omgang mellom soloppgang og solnedgang. Det er samtidig viktig for dem å være ekstra generøse og vennlige mot sine neste under ramadan. Utover avholdenhetsreglene regnes også løgn, baksnakking og etisk forkastelige handlinger som brudd på fasten, samt tyveri, mord og andre kriminelle handlinger.²⁹ Flere av intervjuobjektene beskriver et sterkt ønske om å få delta i det fellesskapet de opplever at de som faster under ramadan har allerede fra barnsben av. Spesielt frokosten – *suhur* – opplevde de et stort ønske om å få delta på, da de følte det som å få være en del av familiens fellesskap som noe helt spesielt. Mange begynte som barn med å få faste fra *suhur* og til lunsj, for så å ha med seg dadler for å bryte fasten på skolen. Deretter utvidet de etter hvert til å få faste hele dagen i helgen, før de fikk faste fullt alle dager. Foreldrene har hele veien forklart dette med at man må være i stand til å takle den påkjenningen det er for kroppen å faste, men hovedsakelig fordi de ønsker at barna skal forstå hvorfor man faster, for å kunne delta også på et åndelig plan. Flere har fortalt om et ønske fra foreldrene om å vente lengst mulig med å ta del i fasten da de vokste opp, samtidig som de selv har hatt et sterkt ønske om å gjøre det.

Videre beskrives det et sterkt samhold og en fellesskapsfølelse under ramadan, både i form av medfølelse blant de fastende på dagtid, og på kvelden under *iftar* – når fasten brytes og alle samles for å spise, og ikke minst ved fastens avslutning og feiringen av *id al-fitr*. I boken beskrives *iftar*-ritualet med at man bryter fasten med dadler og vann, for så å starte måltidet med suppe før man går over på tynge middagsretter og til slutt kaffe, te og søtsaker. Mange menn går til moskeen eller andre lokaler hvor man samles for å be. Noen kvinner deltar på dette, men det er valgfritt, og ikke alle lokalene har plass til at kjønnene kan holdes avskilt, slik de ifølge tradisjonen skal.

Noen velger å ta ut ferie under ramadan, for å føle at de kan ha fullt fokus på religionen og ramadan, og andre kombinerer det med dagliglivet og synes at det går fint. Flere opplever det

²⁹ (Fazlhashemi, 2009, p. 29)

som en stor overgang å markere ramadan i Sverige sammenlignet med der de kommer fra, samtidig som samlingene under ramadan oppfattes som svært positivt og familiært for mange som nylig har kommet til Sverige. Med ramadans årlige forflytninger med tanke på dato, kommer det noen ekstra utfordringer for muslimer i nordlige strøk sammenlignet med i de arabiske eller afrikanske landene mange kommer fra. Her refereres det til fatwaer utstedt som tillater muslimene å følge soltidene i nærmeste, muslimske land, hvis man ønsker det eller helsen ikke tillater 22 timers faste, som det kan være på det meste noen steder, eller hele døgnet, som det kan bli lengst nord i Norge og Sverige. For noen oppleves det som en utfordring at muslimene er en minoritet, imens andre anser det som problemfritt å være med på lunsjer og lignende med kollegaer uten å selv innta mat eller drikke.

Boken er interessant fordi av at den gir innblikk i ulike former for religiøsitet og ulike former for hverdag og markeringer av ramadan. Samtidig så savner jeg en mer teoretisk og analytisk del, som ser nærmere på funnene de har gjort. På den annen side er boken skrevet med et ønske om å vise at islam ikke er en enhet og at det nærmest finnes like mange varianter av islam i Sverige som det finnes muslimer, og dette har boken lyktes med å gi et innblikk i. Som jeg kommer tilbake til i kapittel 4 er sammenligning historisk sett en metode som er benyttet i stor grad, og boken preges også noe av dette. For denne oppgaven er denne studien fra Sverige interessant, da den har mye av den samme tilnærmingen til temaet som det brukes her. Jeg har ikke hatt mulighet til å observere eller ta del i ritualer, slik det har blitt gjort i et par av kapitlene der, men flere intervjuobjektene livssituasjoner og temaene som kommer opp i intervjuene er sammenfallende med mine funn.

3. Teori

Spørsmålene som er sentrale i denne oppgaven er «Hvordan påvirker fasteperiodenes tradisjoner og verdier kvinners religiøse identitet?» og «Hvilken plass har religionen i religiøse kvinners hverdag?». Disse spørsmålene tar for seg hvilke måter fasteperiodene i ramadan og fastetiden påvirker kvinners religiøse identitet, med fokus på fasten og måltidene underveis. I tillegg ser den på hvordan disse og andre faktorer påvirker kvinnenens identitet. På forhånd hadde jeg en forventning om at spesifikke matretter ville være viktige for intervjuobjektene, både som en kulturell og tradisjonell tilknytningsfaktor.

Som teori for religion generelt har jeg valgt å benytte Clifford Geertz definisjon på religion som et kulturelt system. For delen om identitet har jeg valgt å se på en teori Thomas Hylland Eriksen for et innblikk i hvordan identitet dannes. Geertz' teori tar for seg praksisen til intervjuobjektene, og Eriksens teori ser på personene som utfører disse – og tanken bak oppgaven er å se på forholdet bak praksis og religion.

En annen mulighet for valg av teori hadde vært å benytte religionsteoretiker Émile Durkheim, og hans teori som omfatter begrepene *the sacred* (det hellige) og *the profane* (det verdslige)³⁰. Geertz' og Durkheims teorier faller inn under ulike grupperinger av kategoriene man samler teorier som tar for seg religion under. Geertz' teori faller inn under de essensialistiske teoriene, som ser på religion som et fenomen med meningsbærende innhold for de som anser seg selv som religiøse. Durkheims teori på den annen side har en mer funksjonell tilnærming til religionene, og ser mer på hvilke sosiale funksjoner religionen har for sine tilhørere. Jeg anså derfor Geertz' teori som mer nyttig i min oppgave, da, som nevnt tidligere, flere av intervjuobjektene nevnte at de var usikre på hvorvidt de utøvte noen av ritualene mer av kulturelle eller religiøse årsaker.

³⁰ (Durkheim, 2012)

3.1 Religion som et kulturelt system

I denne oppgaven velger jeg å ta utgangspunkt i Clifford Geertz definisjon av religion, som et kulturelt system.³¹ Flere av intervjuobjektene mine refererte flere ganger til at de var usikre på om de gjorde som de gjorde på grunn av kultur eller religion, og opplevde det som vanskelig å skulle skille mellom disse to.

Geertz skriver at det antropologiske studiet av religion er en todelt arbeidsmåte. Først må det en analyse til hvor man ser på systemet av meninger integrert i symbolene som utgjør religionen. Deretter må man se disse systemene i sammenheng med sosialstrukturelle og psykologiske prosesser. Hans misnøye med datidens sosialantropologiske forskning på religion var ikke det at den hovedsakelig hadde sett på det andre stadiet, men at det hadde forsømt det første, og med det tatt for gitt det de fleste trenger en forklaring på.³²

Geertz kritiserer de eksisterende religionsteoriene og hevder at det antropologiske studiet av religion i stor grad har stagnert. Han skriver så at veien videre ikke er å forkaste disse teoriene, men heller å utforske dem videre, og å bruke dem som utgangspunkt for videre tenkning. Det er mange veier man så kan utvide disse utgangspunktene og viktig å ikke begynne på alle samtidig, derfor valgte han å utforske den kulturelle veien først. Med begrepet kultur i dette tilfellet mener han «et system av arvede konsepter uttrykket i symbolsk form på måter mennesker kommuniserer, viderefører og utvikler deres kunnskap om og innstillinger til livet.» (min oversettelse)³³

Videre reduserer han det han beskriver som et nytt paradigme, da det ser på religionsdefinisjonen som mer sammensatt enn tidligere, til en definisjon bestående av fem deler:

Religion is: (1) a system of symbols which acts to (2) establish powerful, pervasive, and long-lasting moods and motivations in men by (3) formulating conceptions of a general order of

³¹ (Geertz, 1973)

³² (Ibid. 125)

³³ (Geertz, 1973, p. 89)

existence and (4) clothing these conceptions with such an aura of factuality that (5) the moods and motivations seem uniquely realistic³⁴

Bruken hans av uttrykket «symbols» har han i definisjonen forklart at han bruker på et hvert objekt, handling, hendelse, kvalitet eller relasjon som fungerer som formidler av et konsept. Konseptet er symbolets «mening». Med andre ord anser han religion som et system av meningsbærende konsepter som virker enestående virkelige for den som lever med dem. «Motivations» handler om det han beskriver som en vedvarende tendens, eller kronisk tilbøyelighet til å utøve visse typer handlinger og å oppleve visse typer følelser i visse typer situasjoner.³⁵ Når man da sier at noen er religiøs, eller drevet av religion, så er dette kun en liten del av det som menes. En annen del av det som menes er at vedkommende er mottakelig for å komme i visse «moods» eller stemninger, når han eller hun blir stimulert på spesifikke måter. Ærverdig og høytidelig er stemninger som ofte brukes for å beskrive dette, selv om Geertz mener disse er mer generaliserende og bidrar mer til å dekke over det som faktisk skjer enn det bidrar til å forklare det. Stemningene som hellige symboler stimulerer til eller fremkaller har en bred rekkevidde, fra jubel til melankoli og selvsikkerhet til selvmedlidenhet. Med andre ord mener Geertz at det blir svært uriktig å operere med de grunne kategoriene og beskrivelsene som tidligere har blitt brukt på empirien religionsforskere har samlet.³⁶ Forskjellen på «motivations» og «moods» beskriver han også delvis som forskjellen på varighet og endring. «Motivations» er gjerne mer langsiktige og stabile, og «moods» vil variere i styrke og intensitet, og vil også kunne variere hyppigere. Den viktigste forskjellen er allikevel at «motivations» gis mening ved å referere til målet handlingene man påvirkes til å gjøre skal føre til, imens «moods» får sine meninger fra kilden de har sitt utspring fra, det som hender med en.³⁷

Siste halvdel av definisjonen går ut på å definere hvordan disse elementene nevnt over, og religionen som helhet, fungerer for å gi en total forklaring av virkeligheten (... formulating conceptions of a general order of existence and...). Noe av det mennesket er minst i stand til å takle er trusler mot våre evner til begrepsoppfatning, altså vår evne til å skape, fatte og bruke

³⁴ (Geertz, 1973, p. 90)

³⁵ (Ibid. 96)

³⁶ (Ibid. 97)

³⁷ (Ibid. 98)

symboler kan svikte oss, og skulle det skje, ville mennesket vært totalt hjelpeløst. Uten støtte fra kulturelle mønstre ville mennesket vært et formløst monster uten retningssans eller selvkontroll, et kaos av krampaktige impulser og vage følelser. Mennesket er så avhengig av disse symbolene og symbolsystemene at det minste tegn på at det muligens ikke vil være i stand til å håndtere et eller annet aspekt av opplevelse skaper en dyp angst.³⁸ Med andre ord mener han at menneskets verste fiende er kaoset, og at mennesket både trenger, etablerer og søker symbolsystemer. Som et eksempel på dette behovet for et symbolsystem never han lidelse, ikke hvordan mennesket skal unngå lidelse, men heller hvordan man skal håndtere lidelse. Det å gjøre smerte, tap og tunge stunder til noe man klarer å utholde.³⁹ Tro og trossystem er den neste delen han tar for seg (clothing those conceptions with such an aura of factuality). Et konsept han hevder at ofte har blitt unngått av sosialantropologien, hvor de gjerne har valgt å anse det som et psykologisk felt, fordi de ikke har klart å håndtere det med sitt teoretiske rammeverk. Vi må innse at den religiøse troen begynner med å akseptere en autoritet som setter opplevelsene inn i et system, for eksempel den kristne bibelen, kirkelig lederskap, karismatiske leder og lignende.⁴⁰ Videre forklarer han at det religiøse perspektivet skiller seg ut fra fornuftens perspektiv, med tanke på at det beveger seg utenom de dagligdagse realitetene til noe utenfor som korrigerer og kompletterer dem, og det er aksepten av dem og troen på disse som er det den religiøse troen.⁴¹ Ingen lever i den religiøse symbolverdenen hele tiden, og de fleste mennesker lever kun i den periodevis, påpeker han (that the moods and motivations seem uniquely realistic).⁴² Han mener det å ikke skille mellom menneskets modus midt i et religiøst ritual og modusen man er i dagen etter er et av de største problemene andre teoretikere har hatt med å favne om helheten, at de ikke har sett på dette skiftet i perspektiver.⁴³

Geertz syn på religion som et kulturelt system vurderer jeg som relevant for oppgaven for å forstå og tolke dataene jeg har samlet inn. Spesielt er det konseptene hans med symboler, stemninger og motivasjoner som jeg synes er interessante og ønsker å se nærmere på når det

³⁸ (Ibid. 99)

³⁹ (Ibid. 104)

⁴⁰ (Ibid. 109)

⁴¹ (Ibid. 112)

⁴² (Ibid. 119)

⁴³ (Ibid. 120)

settes i kontekst med empirien jeg har samlet inn. Å skulle bruke definisjonen i sin helhet på to etablerte religioner anser jeg som lite nyttig – da det allerede ligger etablert. Men å se på hvordan symbolene er med på å legge til rette for stemninger og motivasjon eller tendenser synes jeg er svært interessant. Kvinnene jeg har intervjuet til oppgaven nevner flere symboler i form av både handlinger, samlinger, bønner og tradisjoner rundt mat som alle er med på å sette tonen for den religiøse høytiden og religionen generelt. Dette kommer jeg nærmere inn på senere i oppgaven.

3.2 Religiøs identitet

For å besvare hvordan fastetidens tradisjoner og verdier påvirker kvinners religiøse identitet, må man kunne si noe om hvordan identiteten dannes. Religionsvitenskapen har lange tradisjoner for å låne både teori og metode fra andre fagfelt. Jeg har derfor valgt å benytte meg av identitetsstoff fra sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen til denne delen av oppgaven. I tillegg tar jeg med David M. Freidenreichs bok *Foreigners and their Food*⁴⁴ for å se på hvordan tradisjoner og regler rundt mat også kan være en medvirkende faktor i hvordan identiteten dannes.

Thomas Hylland Eriksen gir en introduksjon til grunnlaget for identitetsdannelse⁴⁵. I følge Eriksen bygges identiteten opp av ulike faktorer. Dette kan være ting som kjønn, språk, og religion, men også nasjonalitet, politisk tilhørighet, etnisk tilhørighet, familie, utdanning og alder, for å nevne noen. Hva som er viktigst for en persons identitet vil kunne endre seg basert på ulike livsfaser, personer, samfunn og historiske epoker. Noen av disse identitetsbyggende faktorene er valgte, som utdanning og politisk tilhørighet. Andre er man født med, som etnisk tilhørighet og ofte også religion. Den etniske tilhørigheten kan man ikke endre, men man kan selv velge å endre sin religiøse tilhørighet. Jeg vil forsøke å identifisere hvilke faktorer intervjuobjektene mine i stor grad bruker som grunnlag for sin egen identitet.

⁴⁴ (Freidenreich, 2011)

⁴⁵ (Eriksen, 1997)

Freidenreichs beskriver⁴⁶ hvordan mat og tradisjoner rundt mat har vært en stor del av religionene opp igjennom historien. Som han skriver, er ikke mat bare en måte for menneskene å få i seg næring på, det fungerer også identitetsbyggende og samlende innenfor en kultur, eller som et skille mellom kulturer. På grunn av matens sentrale rolle, og nærmest uendelige variasjoner, fungerer mat også som et kraftfullt medium for å uttrykke og videreføre kultur og en felles identitet. Det å bruke mat og reglene rundt dette for å skille mellom «oss og dem» har vært en grunnleggende faktor i byggingen av de religiøse identitetene gjennom tidene. Det å definere grupper ut fra kategorier som at «de» ikke spiser det samme som meg, da er de ikke en del av «oss» sammenfaller med Eriksens rene identitetsform,⁴⁷ med et behov for klare skiller mellom «oss» og «dem». Der definerer man seg selv ut fra hva som skiller en fra de man tenker på som «andre». Freidenreich beskriver også hvordan mat kan fungere samlende på tvers av kulturer. Det å tilby mat, for så å oppleve at den andre parten aksepterer maten den tilbys, blir en utstrakt hånd fra begge parter som ytrer et ønske om vennskap og fred.

Verden er alltid i endring, og en religions tradisjoner og ritualer er ikke unntatt fra dette. Samtidig er religionen et fast holdepunkt for mange, og det er nettopp disse faste tradisjonene og ritualene som er med på å knytte religionens medlemmer sammen ved å danne utgangspunktet for dannelsen av religiøse identiteter. Videre i oppgaven kommer jeg tilbake til dette, for å se på hvilken funksjon og plass maten har i ritualene, men også som en del av identiteten og tradisjonene til de jeg har intervjuet.

Det å kombinere Geertz og Eriksen er en tilnærming jeg anser som nyttig for å svare på problemstillingen for oppgaven, som går på hvordan tradisjoner, fasteperioder og verdier påvirker religiøse kvinners identitet og hvilken plass religionen får i deres hverdag. Som nevnt innledningsvis i dette kapitlet handler Geertz' teori om selve den religiøse praksisen. Ved å kombinere denne med Eriksens teorier om identitetsbygging ser man hvordan religiøs praksis er med på å forme individets identitet. I eksisterende litteratur har jeg funnet lite forskning som har sett på en sammenheng her, på hvordan for eksempel fastetid påvirker den religiøse identitetsskapingen. Empirien setter noen begrensninger for hvilke slutninger jeg kan

⁴⁶ (Freidenreich, 2011, pp. 4-8)

⁴⁷ (Eriksen, 1997)

trekke, men jeg mener allikevel at denne typen tilnærming kan bidra til relevant kunnskap.

Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 5, hvor jeg presenterer funnene som er gjort i oppgaven.

4. Metode

Siden oppgavens problemstilling er utforskende i et litt ukjent terreng, er en kvalitativ undersøkelse mer relevant siden den gir muligheter for å studere fenomener vi vet lite om i forkant. I dette kapitlet redegjør jeg for mitt valg av metode, i tillegg til hvilke forberedelser jeg gjorde i forkant av datainnsamlingen. Avslutningsvis skriver jeg litt om hvordan sammenligning kan brukes som strategi for å forstå data og til slutt går jeg gjennom potensielle feilkilder.

4.1 Intervju som metode - Kvalitativ vs. Kvantitativ

Som Anna Davidsson Bremborg⁴⁸ skriver er intervjuer i religionsvitenskapen svært nyttige, fordi menneskers tro er variert og mangfoldig. Dette er aspekter som kan være vanskelige å fange opp i kvantitative studier.⁴⁹ Oppgavens formål er å få vite mer om intervjuobjektens tanker rundt tradisjon og identitet. Med en kvantitativ metode ville jeg kunnet få inn mange svar, men også mistet mange av nyansene. Ved å heller benytte meg av en kvalitativ metode får jeg færre, men grundigere svar, og med større mulighet for oppfølgingsspørsmål og avklaringer underveis. Det er nettopp denne muligheten for dybde og videre utspørringer som gjør at denne typen metode gjør seg godt i samspill med Geertz' religionsdefinisjon, fordi den gir et innblikk i stemningene og tankene rundt ritualene de utøver, samt også sier noe om motivasjonen deres for å utøve for eksempel faste eller det å avstå fra noe. I tillegg vil jeg også kunne få med flere eksempler på identitetsdannende faktorer enn det jeg ville kunnet få fra en kvantitativ studie, ved å hele veien ha muligheten for å be intervjuobjektet om å utdype eller vurdere hvordan vedkommende opplever en situasjon eller et ritual.

Med utgangspunkt i det Uwe Flicks skriver om casestudier⁵⁰ har jeg begrenset utvalget til kvinner i et geografisk område, som markerer fasteperioden i sin religion. Det er ikke et ønske

⁴⁸ (Bremborg, 2014)

⁴⁹ (Bremborg, 2014, p. 310)

⁵⁰ (Flick, 2009, p. 134)

fra min side å generalisere funnene mine til alle muslimske og katolske kvinner i dette området, men heller å få et innblikk i hvordan dette oppleves for enkelte. Skulle denne studien vært noe som kunne blitt brukt generaliserende, måtte jeg ha hatt flere intervjuobjekter, mer tid, og et bredere spekter av religiøs tilknytning. Derimot kan den eventuelt danne et grunnlag for videre forskning senere, hvor man kan gå mer i dybden, eller utvide antallet intervjuobjekter. Som Flick skriver, har metoden sine begrensninger om man skal generalisere på bakgrunn av de dataene som fremkommer der. En løsning på dette vil være å foreta flere casestudier.

4.2 Forskningsetikk

Før intervjuene leste jeg meg opp på forskningsetikk, med utgangspunkt i Bird og Scholes⁵¹ som vektlegger viktigheten av å respektere verdigheten og integriteten til andre, hele veien kommunisere ærlig og å ta ansvarsbevisste avgjørelser. I tillegg har jeg benyttet *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*⁵², publisert av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, som Fonneland nevner⁵³. Spesielt del fem av disse retningslinjene opplever jeg som viktig, dette er delen som omhandler menneskeverdet. Her knytter de menneskeverd til individets ukrenkelighet, og tydeliggjør hvor viktig det er med en respekt for individet. Dette er viktige og grunnleggende prinsipper som er nedfelt i nasjonale lover og internasjonale konvensjoner om menneskerettigheter. Forskningsetisk betyr dette at forskeren skal verne om personlig integritet og enkeltindividets interesser, slik at disse prinsippene ikke skal tilsidesettes til fordel for forskningen. Dette gjelder uansett om forskningen vil kunne gagne samfunnet eller føre til økt innsikt om temaet det forskes på. Derimot skal man som forsker sørge for å sikre frihet, respektere privatliv, religionsfrihet og ikke minst å beskytte forskningsobjektene sine mot skade og urimelige belastninger. Man må derfor vise respekt for menneskeverd både i valg av tema, overfor forskningsobjektene underveis samt når studien er ferdig og publiseres.

⁵¹ (Bird & Scholes, 2014, p. 84)

⁵² (NESH, 2016)

⁵³ (Fonneland, 2006, p. 237)

Basert på disse retningslinjene, har jeg informert intervjuobjektene om mulige risikoer av å delta i studien, samtidig som jeg også har valgt å anonymisere dem i oppgaven.

Anonymiseringen har blitt gjort i form av å fjerne navn, bosted og opprinnelsesland for intervjuobjektene, slik det fremkommer i oversikten i kapittel 4.3. Min vurdering er at det er lite risiko forbundet med å bli intervjuet til oppgaven min. Det er en viss fare for gjenkjenning, men det er ikke større alvorlige eller intime spørsmål i så måte, så jeg anser det ikke som noe som vil kunne få store følger å bli gjenkjent. Det man eventuelt vil kunne frykte, og som regnes som farer i en slik sammenheng er sanksjoner fra det religiøse miljøet intervjuobjektene tilhører. Det har også vært viktig for meg å understreke at de kan la være å svare på spørsmål de ikke ønsker å snakke om.

4.3 Datainnsamlingen

Med utgangspunkt i Bremborgs⁵⁴ og Fonnelds⁵⁵ råd om utforming av intervjuguide før man foretar intervjuet, gjennomførte jeg et testintervju med en religiøs bekjent før jeg foretok de faktiske intervjuene. Dette var nyttig for å se på hvordan oppsettet og spørsmålene fungerte, og noen endringer ble gjort for å åpne spørsmålene i større grad for refleksjoner fra intervjuobjektet, og også forbedre flyten. Endringen ble foretatt for å åpne mer for en samtaleform på intervjuet. Intervjuguiden ble først utformet basert på hva jeg ønsket å finne ut av. Første ordentlige intervju viste noen problemer med begrepene som ble brukt i intervjuguiden. Noen av begrepene ble i overkant avanserte og måtte forklares på engelsk. Samtidig var dette med en person som ikke har snakket norsk så lenge, så jeg valgte å ikke endre ordbruken i intervjuguiden, men heller se an språkforståelsen til personen jeg skulle intervjuer og forklare begrepene jeg benyttet hvis det ble usikkerheter. Intervjuguiden kan finnes som vedlegg bakerst i oppgaven.

Basert på det Bremborg skrev om intervjutyper⁵⁶, gjennomførte jeg et delvis strukturert intervju med faste tema og spørsmål, samtidig som det hele veien åpnet for å kunne stille

⁵⁴ (Bremborg, 2014, p. 315)

⁵⁵ (Fonneland, 2006, p. 227)

⁵⁶ (Bremborg, 2014, p. 312)

oppfølgingsspørsmål til intervjuobjektet basert på svarene som fremkom. Jeg fant det også hensiktsmessig å møte intervjuobjektene på et offentlig, sentralt og ikke-religiøst sted. Dette vurderte jeg som hensiktsmessig da jeg ikke kjente dem og mange brukte lunsjpausen for å delta på intervjuet. Som Fonneland skriver⁵⁷ påvirkes intervjuobjektene av omgivelsene intervjuet utføres, og det er mulig at jeg hadde oppnådd en enda større grad av refleksjon om vi hadde møttes hjemme hos intervjuobjektet, og i flere omganger, slik at vi hadde oppnådd en større grad av fortrolighet. Samtidig måtte jeg ta mine tidsbegrensninger med i beregningen, og heller prioritere å gjennomføre intervjuene uten å dele dem opp i flere sesjoner. Med en innsnevring av antall intervjuobjekter hadde dette kanskje vært mulig, men mange opplevde det også vanskelig å sette av tid til intervjuet i en ellers hektisk hverdag. Intervjuene varte i 25 til 45 minutter. Intervjulengden tillot intervjuobjektene å møte meg i lunsjpauser på dagtid, lot oss bli litt kjent og var ganske passe i varighet ettersom både jeg selv, og sannsynligvis intervjuobjektene, merket at gjennomføringen av intervjuene kunne oppleves som krevende. Både det å intervjuer, men også det å bli intervjuet er krevende mentalt. Intervjuet krever at den som intervjuer er på, følger med og hele veien forsøker å få med seg mest mulig av det vedkommende kan trenge av data. For intervjuobjektet krever det mye tankevirksomhet og vurderinger hele veien av hva intervjueren etterspør, hvordan skal svare på spørsmålet og ikke minst refleksjoner rundt egne tradisjoner og verdier.

Underveis i datainnsamlingen ble det benyttet båndopptaker, og intervjuene ble transkribert i etterkant. Samtlige intervjuobjekter tillot dette. Ved å benytte meg av båndopptak tillot det meg å være mer tilstede i selve samtalen uten å måtte tenke på å skrive ned alt, og dermed kunne holde samtalen gående med tanke på det delvis strukturerte intervjuet. Jeg har også valgt å normere språket til intervjuobjektene minst mulig i transkripsjonen, for å ikke endre innholdet i det intervjuobjektene har sagt. Et av intervjuobjektene besvarte spørsmålene til intervjuguiden på e-post, da vi ikke fikk anledning til å treffes. Her burde jeg ha kommet med oppfølgingsspørsmål i etterkant, noe som ikke ble gjort. Det gjør at materialet fra det intervjuet dessverre bærer preg av å være mangelfullt. Mangelen på dialog underveis i intervjuet, siden det ble gjort skriftlig, gjør at jeg som intervjuer ikke har fått de utdypningene jeg ellers hadde bedt intervjuobjektet om. Dataene er fortsatt brukbare, men de bærer preg av det overnevnte.

⁵⁷ (Fonneland, 2006, p. 227)

Som Bremborg skriver, er det mange ulike måter å rekruttere intervjuobjekter på. Metoden man benytter til rekrutteringen påvirker både hvem man får rekruttert, men også hvem man ikke får rekruttert.⁵⁸ Ønsket mitt var opprinnelig å komme i kontakt med to mor- og datter-par fra hver religion, som på en eller annen måte markerte eller overholdt fastetiden eller ramadan og var bosatt på Østlandet. Selv om dette er et svært begrenset utvalg, mener jeg at det allikevel vil kunne gi et visst bilde på hvordan manges opplevelser og tanker rundt faste og ramadan er. Siden dette er en masteroppgave, og jeg har begrenset med mulighet til å utforske temaet over tid, har jeg vært nødt til å begrense antall intervjuobjekter. Ved å få generasjonsaspektet i intervjuene, ville jeg muligens kunnet få et dypere innblikk i hvordan den religiøse identiteten utvikler seg gjennom årenes og generasjonenes løp. Det ville vært interessant å snakke med den eldre generasjonen om deres tradisjoner da de vokste opp og hva de har valgt å bringe videre til neste generasjon. For så ta dette videre til den yngre generasjonen og stil nesten de samme spørsmålene til dem, sannsynligvis da med hva de selv ser for seg å bringe videre til neste generasjon, om de ikke selv har barn. Å få tak i to generasjoner fra samme familie har viste seg derimot å være vanskelig. Til slutt måtte jeg gå bort fra generasjonsaspektet og heller fokusere på enkeltindivider. Jeg ser for meg at dette kanskje hadde vært mulig med mer tid til rådighet, og eventuelt å ha blitt mer involvert i miljøene på forhånd, for å skape et litt mer grunnlag og blitt mer kjent med potensielle intervjuobjekter. For noen var det språkbarriere som gjorde det uaktuelt, i andre tilfeller bodde mor i utlandet eller var ikke lenger i live. Dette er også faktorer man enten må ta med i beregningen, eventuelt kan det løses ved hjelp av en utenforstående tolk eller mulighet for å gjennomføre intervjuet over tekniske løsninger som Skype.

For å rekruttere intervjuobjekter forsøkte jeg først å ta kontakt med moskeen og den katolske kirken lokalt. På grunn av begrenset tid til rekrutteringen hadde jeg ikke mulighet til å involvere meg i miljøene på forhånd og ta direkte kontakt med potensielle intervjuobjekter. Derfor ble det forsøkt å ta kontakt med administrasjonen begge steder for å få tips til aktuelle personer. Dette ville naturligvis kunne påvirke utvalget, i form av at det ville være en sjanse for at de kun ville anbefalt meg mennesker de selv anser som representative for menigheten, men det var en risiko jeg var villig til å ta, på grunn av den korte tidsrammen. Jeg vurderte det

⁵⁸ (Bremborg, 2014, p. 314)

i tillegg dithen at selv om det ville kunne påvirke utvalget, ville intervjuene få frem individuelle oppfatninger, og på denne måten belyse oppgavens tema. Etter flere forsøk på å komme i kontakt med begge menighetene, måtte jeg gi opp den tilnærmingen og heller forsøke å komme i kontakt med katolske og muslimske kvinner på andre måter. Det ble da aktuelt for meg å ta i bruk eget nettverket for å rekruttere aktuelle kandidater som var villige til å la seg intervjuer. Jeg så også at det var en nødvendighet å utvide området noe fra en spesifikk by til Østlandet, for å rekruttere nok intervjuobjekter. Gjennom nettverket mitt, samt et lokalt kvinnesenter, fikk jeg rekruttert de resterende intervjuobjektene jeg trengte. Til slutt endte jeg meg en relativt variert gruppe bestående av åtte kvinner, med et aldersspenn fra begynnelsen av tjuårene til slutten av trettiårene, og med ulike beskrivelser av egen religiøse tilknytning. Noen er førstegenerasjonsinnvandrere, andre er andregenerasjonsinnvandrere og en er etnisk norsk. Med et slikt utvalg kommer både kulturaspektet inn i noen av svarene, samtidig som det også sammenfaller med utvalget som presenteres i *Ramadan – en svensk tradition*.

Som nevnt, fikk jeg kontakt med intervjuobjektene mine gjennom nettverket mitt. Kriteriet var at de var kvinner, bosatt på Østlandet, anså seg som religiøse og at de markerte eller overholdt fasten eller ramadan. De fikk alle tilsendt en kort introduksjon med informasjon om hvem jeg er og hva oppgaven skulle handle om. Enkelte jeg sendte forespørsel til hørte jeg ikke fra, og noen trakk seg etter først å ha sagt ja til å delta. Dette er selvfølgelig helt i orden, og det ble det også informert når jeg tok kontakt med potensielle intervjuobjekter og introduserte meg og oppgaven. Alle muslimene jeg har intervjuet er sunnimuslimer. Dette var ikke et kriterium fra min side, men ettersom sunnimuslimene utgjør ca. 90 prosent av den muslimske befolkningen i Norge og generelt i verden er det heller ikke så overraskende at det var lettest å komme i kontakt med dem. Det at mine fire muslimske intervjuobjekter gjenspeiler dermed i stor grad sammensetningen av den muslimske befolkningen, med tanke på at de utgjør ca. 90 prosent.

Da flere ikke ønsket at fullt navn skulle benyttes i oppgaven, i tillegg til de forskningsetiske retningslinjene nevnt tidligere, har jeg valgt å referere til intervjuobjektene i teksten som henholdsvis katolikk og et nummer og muslim og et nummer. På denne måten anonymiseres de i stor grad, samtidig som det er enkelt å finne tilbake til denne oversikten for en oppklaring i hvem som er hvem. De er også nummerert etter rekkefølgen de ble intervjuet i innenfor sin religiøse tilhørighet.

Muslim 1 – Kommet til Norge fra et afrikansk land i løpet av de siste fem årene

Muslim 2 – Kommet til Norge for ca. 15 år siden fra et land i Midtøsten

Muslim 3 – Født i Norge, foreldre fra Asia

Muslim 4 – Født og oppvokst i Norge, foreldre fra Midtøsten

Katolikk 1 – Kommet til Norge for ca. 10 år siden, fra et land i Asia

Katolikk 2 – Født i Norge – Asiatiske foreldre

Katolikk 3 – Født i Norge – Asiatiske foreldre

Katolikk 4 – Født i Norge, konverterte i voksen alder

4.4 Sammenligning som metodisk strategi

Oppgaven har i utgangspunktet en sammenlignende karakter, da den tar for seg religiøse kvinner fra to ulike religioner, med fokus på to religiøse høytider som kan fremstå som like i form av ramadan og faste. Ser man på det Michael Stausberg⁵⁹ skriver om dette, ser man at sammenligning og komparativ metode har vært en stor del av religionsvitenskap som fag helt fra fagets spede begynnelse. Sammenligningen har en helt sentral rolle i religionsvitenskapelig begreps- og teoridannelse, samtidig som sammenligningen også er en kognitiv strategi. Det å sammenligne ukjente fenomener med noe man kjenner beskriver han som en del av vår genetisk-kognitive «bagasje». ⁶⁰ I denne oppgaven vil sammenligningen benyttes mer som en strategi enn som metode. Metoden jeg har benyttet for oppgaven beskrives tidligere i dette kapitlet, og dataene som samles inn vil analyseres ved bruk av teoriene fra forrige kapittel. Samtidig vil det også gjøres et forsøk på en forklarende sammenligning, og ikke bare en konstaterende sammenligning som peker på likheter og ulikheter.⁶¹

⁵⁹ (Stausberg, 2006)

⁶⁰ (Stausberg, 2006, p. 32)

⁶¹ (Stausberg, 2006, p. 37)

4.5 Feilkilder

I etterkant ser jeg at jeg ikke alltid har vært helt konsekvent underveis i intervjuene med å bruke formuleringene fra intervjuguiden – hvilket også har påvirket svarene jeg sitter igjen med noe. Det var også tilfeller hvor intervjuobjektet gjerne svarte delvis på flere spørsmål samtidig, og hvor jeg ikke alltid husket på å følge opp svarene der for å få fullstendige utdypinger av hva de ønsket å fortelle. Jeg ser også i arbeidet med analyse og funn at jeg har oppdaget nye dimensjoner underveis som jeg så har flettet inn i oppfølgingsspørsmålene mine, og som jeg nok med fordel kunne ha sendt til de som ble intervjuet tidligere for å få deres perspektiver på disse temaene. Men det er som Fonneland skriver, å bli en god intervjuer handler om øvelse og erfaring. Og det er, som hun videre påpeker, lett å tenke at så lenge man har en intervjuguide og en opptaker så vil resten flyte enkelt av seg selv.⁶²

En av farene med intervjuformen er at intervjuobjektet gir deg svarene vedkommende tror at du vil ha. Så her har jeg forsøkt å stille det samme spørsmålet på ulike måter, spesielt når det gjelder assosiasjoner knyttet til fasten og ramadan. Dette går i tillegg på assosiasjoner, og en assosiasjon kan komme til å minne intervjuobjektet på noe vedkommende ikke har tenkt på tidligere.

I løpet av tiden jeg har jobbet med oppgaven har lære jeg at et negativt svar også er et svar, selv om det tidlig ble klart at svarene jeg fikk ikke nødvendigvis var av den typen data jeg hadde forventet. I dette tilfellet har dette hovedsakelig dreid seg om en forventning fra min side om at intervjuobjektene ville ha en sterk formening om bestemte matretter som de følte at hørte til eller hadde et sterkt ønske om at skulle serveres, enten som festmåltid på slutten av fasteperioden eller som mat i det daglige underveis. Dette har vist seg å ikke være tilfellet – noe jeg vil komme tilbake til i kapittelet om funnene jeg har gjort.

Selvrapportering er en forskningsform som gir mange feilkilder. Det er mer nøyaktig å selv observere objektene, da de ofte ikke tenker over små detaljer selv, men som kan være svært interessante for forskeren.⁶³ Samtidig som det ikke er sikkert at forskeren tolker og forstår

⁶² (Fonneland, 2006, p. 222)

⁶³ (Bremborg, 2014, p. 319)

situasjonene riktig. Et annet alternativ hadde vært observasjon kombinert med at intervjuobjektene førte en slags form for dagbok i løpet av perioden, hvor de noterte ned hva de gjorde til ulike tider og hva de fokuserte på. Men også her er det en fare for at det vil være mangler, da enkelte ting som for eksempel daglige bønner vil kunne regnes som så naturlig og dagligdags for intervjuobjektene at de ikke tenker på å rapportere om dette.

I arbeidet med intervjuene har jeg vært bevisst på at kvalitativ forskning kan føre til at de som intervjues gir de svarene de tror forventes av dem, heller enn de faktiske, oppriktige svarene. Selvrapporing i form av gjenfortelling har mange feilkilder, ikke minst når det er seks til tolv måneder siden den aktuelle høytiden det spørres om forekom. Allikevel ønsket jeg heller en kvalitativ enn en kvantitativ studie, da den kvalitative i større grad åpner for å be objektet om å utdype og å forklare utsagn. Det åpner også for å bli mer personlig, når man har en samtale mellom to mennesker, heller enn å skulle sitte alene og fylle ut et skjema. En annen mulighet hadde vært å kombinere intervjuene med observasjon, eller å be intervjuobjektene om å fylle ut dagbøker med tanker og hva de har gjort underveis i fastetiden, men dette lot seg ikke gjøre med den tiden jeg hadde til rådighet.

En feilkilde som resulterer i manglende svar er også at spørsmålene i intervjuguiden har vært for åpne og favnet over for mye, slik at intervjuobjektet svarer på kun deler av spørsmålet, fordi det engasjerer mer. Jeg har forsøkt å sikre meg mot dette i form av å stille oppfølgingsspørsmål og ved å stille lignende spørsmål på ulike måter, men det vil allikevel kunne forekomme at svarene ikke blir fullstendige. Men dette kan også være fordi intervjuobjektene ikke vektlegger dette så mye eller ikke har et så sterkt forhold til det, selv om det for eksempel er et religiøst ritual som går igjen årlig. For å unngå dette, hadde observasjon og eventuelt det å be intervjuobjektene om å føre dagbøker underveis i høytiden vært mulige metoder for en grundigere studie. Men det er en balansegang, for mange oppfølgingsspørsmål kan etter min mening fort oppleves som ledende, og at man da får svarene intervjuobjektene tror at man vil ha, i stedet for de som faktisk er gjeldende. For å motvirke dette kunne jeg nok tatt grep med tanke på å ha en enda mer strukturert intervjuguide, å følge opp mer underveis med å stille oppfølgingsspørsmål og samtidig bedt intervjuobjektene om å utdype. Jeg kunne videre vært mer fokusert på å få likest mulig intervjuer. Dette kunne jeg ha gjort ved å hele tiden ha holdt meg til samme ordbruk på for eksempel spørsmålet om å definere religion. I ettertid ser jeg at her har jeg tydeligvis stilt spørsmålet litt ulikt – hvilket resulterer i litt ulike typer svar. Samtidig er det noe med at

intervjuet har en flyt og det kan fort bryte opp flyten eller virke masete å skulle pirke eller gjenta på denne måten.

Jeg kunne også ha gjort som Bremborg foreslår, å sende det transkriberte intervjuet til intervjuobjektene for at de selv kunne lest igjennom og kommet med korreksjoner og tilleggsinformasjon.⁶⁴ Svarene er ulike, men jeg har allikevel kunnet benytte dem i oppgaven og fått resultater ut fra disse, så jeg anser ikke dette som kritisk, selv om det kan bidra til å styrke argumentasjon og resultater.

⁶⁴ (Bremborg, 2014, p. 316)

5. Funn

Som jeg tidligere siterte fra *Ramadan – en svensk tradition*⁶⁵, er det vanskelig å skulle intervjuer noen om ramadan (eller faste), uten også å komme inn på temaer som politikk, tro, rasisme og identitet. Dette er noe som har vært tydelig for meg helt fra det første intervjuet - hvordan religionen påvirker alle deler av livet til kvinnene jeg har snakket med. I intervjuene forsøkte jeg å åpne for refleksjoner utover det de ble spurt om, i tillegg til å følge opp det som kom frem underveis med utdypninger. Kapittelet med funn er delt opp i tre deler. Først presenteres å tradisjonene og ritualene rundt fastetiden og ramadan, samt avslutningen av disse fasteperiodene. Så kommer en del om den religiøse identiteten, før det rundes av med å se på hvordan de opplever religion. Noen svar vil kunne nevnes flere steder, men som sitert over så er det nettopp fordi temaet er så flytende og påvirker så mange dimensjoner av dagliglivet. Jeg forsøker også å trekke trådene fra teorikapittelet videre, for å plassere funnene mine i lys av dette. Oppsettet vil for hvert tema begynne med litt generelt, før det summeres opp hva de ulike kvinnene har svart rundt temaet. Jeg forsøker samtidig å se funnene mine i lys av problemstillingen, for å se på hvordan den religiøse identiteten til intervjuobjektene påvirkes av tradisjonene og verdiene, samt hvilken plass religionen har i hverdagen deres.

5.1 Religiøs identitet

Kultur og tradisjoner blir en stor del av identiteten gjennom oppveksten. Dette gjenspeiles gjerne i at man føler en sterk tilknytning til ritualene og reglene religionen fører med seg, selv om man ikke alltid er enig i disse. Her kommer de vage skillelinjene mellom hva som er religiøst betinget og hva som er kulturelt betinget inn. Noen tradisjoner vil for eksempel kunne oppfattes som religiøs betinget, men praktiseres kun i det landet eller i den menigheten man tilhører, samtidig som det er religiøse årsaker som legges til grunn. Det hadde vært interessant å se videre på definisjonene her, men det er ikke hensikten med denne oppgaven.

⁶⁵ (*Ramadan - en svensk tradition*, 2009)

5.1.1 Egne beskrivelser av religiøsitet og identitet

På spørsmål om hvorvidt kvinnene opplevde religionen som en stor del av identiteten sin, var det et gjennomgående svar at de hadde vansker for å se for seg et liv uten religionen. Og selv om det ikke nødvendigvis var viktig for alle at en nåværende eller fremtidig partner tilhørte samme religion, så var det svært viktig for dem å skulle få beholde sin religiøse tilhørighet og at partneren skulle respektere dette. Mange anså også gode egenskaper hos seg selv som et resultat av den religiøse tilhørigheten og oppveksten. Avsnittene under tar for seg intervjuobjektens svar om deres religiøse- og familiebakgrunn, hvordan de selv beskriver sin religiøse tilhørighet, hvordan de oppfatter religionen viktig for seg og på hvilken måte de oppfatter at religionen er viktig for deres identitet.

Familien og alle rundt henne var muslimer da Muslim 1 vokste opp, så det å være muslim er for henne det å være normal. Hun bruker hijab og ellers sømmelige klær, men ikke de mer tradisjonelle klesplaggene som mange andre fra hjemlandet ofte bruker, og opplever selv at andre anser henne først og fremst som muslim. Hun ber de daglige bønnene og leser jevnlig i koranen. Å se for seg en tilværelse uten islam synes hun er vanskelig, og selv om hun ofte hører andre si at islam er veldig komplisert, synes hun selv det er veldig enkelt og ukomplisert, og hun stiller ofte spørsmålstegn ved påstander fra andre om hva islam egentlig sier. Mange fra hjemlandet hennes opplever hun at er svært skeptiske til andre religioner, men selv synes hun det er spennende å lære om andre religioner. og er ikke sikker på at islam nødvendigvis er det «riktige», men ser som nevnt heller ikke for en tilværelse som noe annet enn muslim, siden det er en såpass stor del av identiteten hennes.

Muslim 2 forteller at religionen på en måte er hennes identitet. Hun sier at hun alltid tar det beste fra religionen og kombinerer det med den norske kulturen, slik at det passer med begge kulturene og da har hun med det hun kaller sin islam-side i det daglige. Hun ber de fem daglige bønnene, leser i koranen og bruker hijab i det daglige. Spesielt ber hun Gud om å hjelpe henne i fremtiden, og å sørge for at hun, barnet og familien har det bra, og at det ikke skal skje noe dumt i verden.

Muslim 3 en litt mer privat tilnærming til sin religiøse identitet, og føler at hun nærmest opererer med to identiteter. En identitet i den private sfæren, hvor hun praktiserer religionen i

ganske stor grad, og det er ganske synlig for familie og venner. I den offentlige sfæren blant kollegaer og lignende er det egentlig ikke et tema. Det blir kanskje synlig på julebord og lignende, hvor hun ikke drikker alkohol. Men generelt sett tror hun ikke at mennesker rundt henne tenker over at hun er muslim. Religionen er en svært viktig del av livet hennes, samtidig som hun er fokusert på å tenke nytt og på å være en del av samfunnet hun lever i nå. Hun opplever at det fungerer veldig bra å være muslim og å bo i Norge, og at mange av verdiene her er de samme som i islam, men at disse verdiene ikke praktiseres i en del islamske kulturer. Hun opplever at religionen har en positiv effekt på livet hennes, at den gir henne en positiv innstilling til livet, og at dersom det føles som om Gud setter henne på prøve, så vil ting ordne seg og alt skjer av en grunn. Hun bruker ikke hijab, og anser ikke det som nødvendig å vise verden rundt seg at hun er muslim ved å bruke det. Det å følge de påbudene som står helt tydelig, bønn, ramadan, penger, matregler og pilegrimsreisen synes hun er definerende nok av seg selv som muslim. Hun er også opptatt av å kle seg anstendig. Hun føler ofte at det føles rart å snakke høyt om at hun tror på et liv etter døden og at det finnes høyere makter som styrer når man bor i et land som Norge. Men samtidig føler hun at den troen hjelper henne gjennom vanskelige tider i livet og hjelper henne med å ha en positiv holdning situasjoner som dukker opp og en tro på at det vil ordne seg.

Muslim 4 anser seg selv som en hverdagsmuslim når hun skal definere sin religiøsitet. Hun beskriver seg selv som lite streng og konservativ, og at mye av religionen hennes i stor grad er knyttet til kulturen sin. Som det å ikke gå på stranda i bikini, sex før ekteskapet, ikke drikke alkohol, ikke spise svin og den typen ting. Men hva som er knyttet til kultur og hva som er religion av disse er hun usikker på. Hun merker forskjell i egen religiøsitet avhengig av om hun er i hjemlandet, hvor hun føler seg mer religiøs enn om hun er i Norge. Hun forklarer dette med at i hjemlandet er flertallet muslimer, og da føler hun seg mer akseptert som praktiserende muslim selv. De positive eller moralske gode tingene hun gjør, tillegger hun religionen. Hun sier selv at hun ikke tror hun ville hatt det samme fokuset på å hjelpe andre om hun ikke var religiøs. Videre beskriver hun en tro på at de positive tingene hun gjør blir skrevet ned av Gud, for eksempel det å tenke godt om andre, gjøre gode ting og å ikke snakke stygt om andre. I likhet med Muslim 3 tror hun at livet på jorden er en prøve, og at man må gjøre det beste ut av det. Hun er også opptatt av viktigheten ved å være takknemlig for det man har, og å respektere familien sin. Religionen har også hatt en innvirkning på verdiene hennes føler hun, tanken på at alt man gjør som ikke er godt har sin straff og at alle handlinger noteres og veies. Hijab benytter hun kun i hjemlandet hvis hun og familien er der under

fasten, hun har forsøkt å bruke det her i Norge også, men syntes det ble veldig rart og tok den av igjen. Hun er veldig åpen om at hun er muslim og benekter det ikke, men er også åpen om at hun ikke kan alt om islam og ikke følger alle retningslinjene og reglene. Det er viktig for henne at en fremtidig partner også er muslim, og helst fra tilhører samme kulturelle bakgrunn som den familien hennes tilhører.

For Katolikk 1 har veien til den religiøse tilhørigheten hun har i dag har vært litt turbulent, og hun beskriver seg selv som re-konvertert. Hun forteller at hun har vært troende gjennom hele livet, men det er først i voksen alder hun fått et ønske om å finne ut hva denne troen faktisk innebærer. Hun vokste opp med streng katolisisme og opplevde at alt hun fikk beskjed om ble begrunnet med «Nå gjør du slik, ellers blir Gud sint / lei seg», og det var mye fokus på skyld. Dette var mye av grunnen til at hun en periode brøt med mye av det religiøse. Hun fortsatte med å gå i kirken, men ellers levde hun ganske utsvevende. Det var ganske tilfeldig at hun traff en prest som inviterte henne til å komme og snakke med ham, og de snakket jevnlig i et års tid. Dette føler hun ble et vendepunkt for henne, hvor hun fikk hjelp og veiledning og til slutt fant sin egen vei tilbake til kirken. I dag er religionen svært viktig for henne, og hun søker gjerne veiledning i form av religiøse nettsider eller lignende hvis hun føler at hun tviler på noe. Hun opplever religionen som en slags streng mor, som elsker henne, men også stiller krav og gir henne regler og retningslinjer å leve etter. Hun opplever det tidvis utfordrende å være gift med en som ikke er katolsk, selv om han er kristen, så er det en del ulikheter. For Katolikk 1 er det viktig å gå til kirken på søndager, noen dager føler hun det som en plikt, andre dager opplever hun det som en følelsesmessig tilknytning som gjør at hun ønsker å dra. Å flytte til et nytt land og en ny kultur opplevde hun også som enklere når hun kunne gå i kirken i Norge og kjenne seg som hjemme, fordi det var noen kjente holdepunkter midt i alt det nye. I hjemlandet hennes er det en stor kompliment å bli oppfattet som religiøs av andre, og det opplever hun at er helt motsatt i Norge. Her føler hun at det nærmest oppfattes som en fornærmelse om noen omtaler noen andre som religiøs. Hun mener også at alle egentlig er religiøse, selv om det har mange ulike former og uttrykk, men alle har noe de har den samme følelsesmessige tilknytningen til som hun opplever at hun har med kirken og Gud.

I det daglige er ikke Katolikk 2 aktiv i kirken, men hun er vokst opp med religionen, har i flere år gått på søndagsskole og anser seg selv som troende, men ikke veldig religiøs. Hun sier hun tror på Gud, men at mye av religionen også er vanskelig for henne å tro på eller stå inne for. Hva som er religionen eller Gud sier og hva kirken sier opplever hun tidvis at kan være

ulike ting, selv om hun ikke alltid vet hvor ting kommer fra, og hun opplever det tidvis som forvirrende. Hun er ikke gift og har to barn utenfor ekteskapet, noe hun påpeker at egentlig ikke tillates i religionen. Men barna hennes er døpt, selv om samboeren er ateist, og hun føler at religionen har vært med på å forme identiteten hennes, både i form av verdier, kunnskaper og tradisjonene hun har. Hun føler også at religionen gir henne håp og tro for å bli sterkere i hverdagen, og tror på at hvordan hun lever livet sitt på har en innvirkning på om hun havner i himmelen eller helvetet etter døden.

Religionen har vært en stor del av oppveksten til Katolikk 3 også. Hun føler seg mer religiøs av kultur enn fordi hun faktisk tror på veldig mye av det. Men hun er vant med det på grunn av oppveksten sin og det er noe familien gjør, så hun føler på den måten at det blir en del av identiteten hennes. Med tanke på valg av livspartner er det ikke så viktig for henne at han også skal være katolsk, men det er viktig for henne å beholde sin egen religion. Hun kan ikke se for seg å skulle konvertere til en annen religion eller forlate katolisismen på noen annen måte. Hun er veldig åpen om sin katolske tilhørighet, og diskuterer ofte religion med venner fra ulike kulturer og religioner. Etter at hun flyttet hjemmefra har hun ikke lenger gått på messe hver søndag, som en slags form for opprør mot den tvangen hun tidvis opplever det som. Men hun forteller at hun gjerne går innom kirker eller deltar på messer når hun er ute og reiser, og ser ikke bort fra at hun etter hvert vil finne veien tilbake til kirken i større grad igjen.

Katolikk 4 konverterte til katolisismen i voksen alder, og på den måten har hun i stor grad dannet identiteten sin før hun ble katolikk. Faren var «statskirkekristen» og moren en klar ateist. Hennes vei inn i katolisismen begynte med at barna begynte på en katolsk skole, og etter hvert som hun kom inn i miljøet og begynte å lese mer så oppdaget hun at religionen var mye mer interessant enn hun hadde trodd på forhånd. Etter hvert meldte hun seg på kurs og til slutt konverterte hun. Hun anser det som et menneskelig behov å søke etter noe større enn seg selv, og at det tar mange former. Hun er aktiv kirkegjenger og synger i kor, og er dermed i kirken jevnlig. Religionen er også et hyppig tema blant barna, og hun opplevde nylig at sønnen ønsket å ta en tur i kirken for å få hjelp fra Gud med valg av skole. I tillegg merker hun at barna har en ganske sterk tilknytning til kirken og dens tradisjoner og verdier. Hun er svært opptatt av å være tolerant og åpen overfor andres synspunkter og religioner, og reagerer når andre forsøker å misjonere sitt syn. Hun anser religionen som viktig for den hun er og forteller at den er med på å styre noen av valgene hun tar. Men hun er ikke av dem som går

rundt og er mest høylytt om sin religiøse tilknytning eller har et stort behov for å vise at hun for eksempel faster.

Ved å kombinere tendensene jeg ser i intervjuene, kombinert med Eriksens faktorer som kan brukes til å bygge ens identitet⁶⁶, nevnt i kapittel 3.2 har jeg noe grunnlag for å si noe om hvordan kvinnene opplever sin identitet. Det jeg ser, er at alle kvinnene oppfatter religionen som en viktig del av identiteten sin, selv om spørsmålet var ganske ladet «Anser du religionen din som viktig for hvem du er?». Det var flere av kvinnene som ikke bare bekreftet dette, men også utdypet og forklarte sin oppfatning av hvordan religionen har påvirket identiteten deres. Samtidig var det også noen ulikheter blant kvinnene, hvor noen opplevde seg mer religiøse av tradisjon og kultur, mens andre aktivt hadde valgt å engasjere seg i religionen. Dette samsvarer med det strukturelle synet på religion og dens funksjon som Geertz tar for seg i sin teori. Symbolene fra religionen påvirker både stemninger og tendenser som er en del av kvinnes hverdag og identitet, hvilket jeg kommer tilbake til i neste del.

5.1.2 Identitet og livsstil

Jeg har valgt å ta med spørsmålet om religionen er viktig ved valg av livspartner, da det har noe å si for hvilken plass religionen har i det helhetlige bildet identitet er. Dette er også et spørsmål som dukket opp underveis i intervjuene, og har dermed ikke blitt stilt til alle intervjuobjektene. Jeg velger allikevel å ta det med, fordi ønsket om å enten finne en partner fra samme religion, eller i det minste beholde sin egen religiøse tilknytning, samt å videreføre den til barna har mye å si for hvor viktig del av ens identitet religionen er. Et sterkt ønske om å beholde sin religiøse tilknytning, samt å videreføre denne, anser jeg som et tegn på at man opplever det som viktig for sin egen identitet og hvordan man opplever seg selv.

Katolikk 1 er gift med en mann som er kristen, men ikke katolsk. De har valgt å gi barna en katolsk oppdragelse, og hun opplever støtte fra mannen i dette. Katolikk 2 er samboer med en som er ateist, men de har valgt å døpe barna. For Katolikk 3 er det ikke viktig å gifte seg med en annen katolikk, men det er viktig for henne å få beholde sin egen tro. Katolikk 4 er gift

⁶⁶ (Eriksen, 1997)

med en som er ateist, og blant barna deres er det litt ulikt om de er døpt eller ikke. Blant muslimene jeg intervjuet var det kun Muslim 2 som var gift, og selv om jeg ikke på daværende tidspunkt tenkte på å spørre, fikk jeg inntrykk av at det var med en muslimsk mann, og at deres barn får en muslimsk oppdragelse. Med Muslim 1 og 3 kom vi ikke egentlig inn på temaet, men Muslim 3 snakket om at hennes fremtidige barn etter hennes beregninger vil være like heldige som henne og dermed få oppleve ramadan og id i den mørkeste perioden av året, så ut fra dette er det mulig å tolke at det også for henne er viktig å bringe religionen sin videre. Muslim 4 nevnte at det for henne er svært viktig at en fremtidig partner også er muslim, og gjerne også fra samme kultur som familien hennes. Tanken hennes bak dette er at man er så ulike som mennesker uansett, og det å ha religion og kultur som fellesnevner er lite i seg selv. Det å ha kultur og religion som fellesnevner er et godt utgangspunkt, når man ellers som oftest har ulike verdier og interesser.

Felles for alle kvinnene, selv om de ikke alle var veldig opptatte av at en partner skulle være fra samme religion, var et ønske om at barna skulle få ta del i tradisjoner og verdier de selv var vokst opp med og satte stor pris på. Verdier som å lære seg måtehold og selvdisciplin under fasteperioden, og dermed også bli mer bevisste på å være takknemlige for det de har og å reflektere over at ikke alle har de samme mulighetene og tilgangen på mat og drikke var en gjenganger. Og også ting som generøsitet og å være både gjestmilde og gavmilde var viktig for flere av kvinnene.

I tillegg spurte jeg noen av intervjuobjektene litt om hva slags reaksjoner de opplever på religiøsiteten sin. Temaet dukket opp i et av intervjuene og jeg valgte å ta det med meg i de senere intervjuene. Spørsmålet gjaldt enten de selv tar det opp selv i en samtale, eller om de blir konfrontert med for eksempel religiøse hodeplagg, faste, avholdenhet fra mat eller drikke, eller andre ting. Muslim 3 har opplevd å få høre ting som: «Tror du fortsatt på det? Gå og finn deg en annen bok å lese i. Dere som er så destruktive skal ødelegge alt» og opplever det tidvis som svært sårende. Hun sier det kommer veldig an på meningen man merker at ligger bak. Hun har personer hun kan spøke og ha litt selvironi rundt religionen med. Når det er en reell mening bak ordene oppleves det som sårende. Hun sier at det gjerne er noe hun går og kjenner på i noen dager, før hun tenker «Din mening, min mening. Gjør mot andre det du vil de skal gjøre mot deg» og legger det bak seg.

Da jeg spurte Katolikk 3 om hvilke reaksjoner hun får på egen religiøsitet sa hun først at hun egentlig ikke fikk så mange reaksjoner på det. I så fall var det det at mange kanskje ble overrasket fordi de ikke opplevde henne som «så veldig katolsk». Men etter litt videre samtale kommer det også frem at hun gjerne bagatelliserer religiøsiteten litt for venner, og ikke snakker om hva hun tenker innerst inne. Dette forklarer hun med at hun opplever at religiøse ugleses i Norge, og at hun er redd vennene vil se ned på henne fordi hun er religiøs. Tidligere har hun opplevd kommentarer som «Hvorfor tror du på Gud når alt kan bevises med fysikk?», men ikke i voksen alder. For Katolikk 4 er det ikke et tema som dukker opp så ofte med mennesker som ikke kjenner henne eller selv allerede er en del av kirkemiljøet. Hun opplever som regel interesse og eventuelt litt forbauselse hvis temaet dukker opp utenfor kirken.

Religionen og det religiøse samlingsstedet fungerer også som et slags holdepunkt i livet for flere av kvinnene jeg snakket med. Katolikk 3 pleier for eksempel ofte å dra innom kirker og å delta i messer når hun er ute og reiser. Da føler hun seg gjerne bedre, hun beskriver det som at det oppleves veldig spesielt og at hun kjenner seg stolt av religionen sin. Det å kunne delta på messe i Peterskirken når hun er i Roma opplever hun som veldig stort. Katolikk 1 opplevde det som en veldig fin ting da hun flyttet til Norge at innholdet i messene og det religiøse var noe kjent og hjemlig i en ellers ny og fremmed kultur. Kirken ble også et fast holdepunkt for henne da hun en periode bodde i utlandet, det var også her hun fant tilbake til religionen og fikk den veiledningen hun trengte. Muslim 4 forteller at hun selv ikke har et så sterkt forhold til moskeen, men at en av søstrene hennes har en mann som bare har vært i Norge i et par år, og han bruker moskeen en del, for å kjenne på følelsen av å ha noe kjent av kultur og tradisjoner. Muslim 1 har også praktisert religionen sin selv om hun har bodd i ulike land. Hun har i disse landene opplevd at det er litt kulturelle forskjeller, selv om ting har blitt presentert som religiøst tilknyttet. Her igjen kommer spørsmålet om hva som er kulturelt betinget, og hva som faktisk tilhører religionen.

Denne følelsen av å ha religionen som et holdepunkt blir en del av Geertz' definisjon av religion, hvor man opplever en følelse av orden og system i vanskelige stunder i livet. For eksempel ved flytting til andre land og kulturer. Da har religionen en funksjon i å være noe kjent og familiært, samtidig som den kan hjelpe vedkommende med vanskelige valg og å være en trøst. Flere av kvinnene snakket også om at de tenker på vanskelige perioder i livet som prøver fra Gud, og at de tenker at det vil gå bra. For eksempel opplever Muslim 3 det som at religionen hjelper henne med å være positiv og å tenke at ting vil ordne seg så lenge

hun er god og tenker gode tanker. Hun forteller at det noen ganger kan føles som at guden hun tror på setter henne på prøve, men hun tror at det vil ordne seg og at det er en grunn til at alt skjer.

Identitetsbyggende faktorer jeg ser hos kvinnene jeg har intervjuet, basert på Eriksens teorier i kapittel 3, er religionstilhørigheten, opphav (enten hvor de selv kommer fra, eller der foreldrene kommer fra), ritualene de utfører og tradisjoner de opplever som viktige å være en del av (som å gå på messe eller be). Intervjuobjektene opplever selv disse faktorene som viktige for egen identitet og dagliglivet deres. Mange av disse faktorene sammenfaller med Geertz' symboler, som en del av symbolsystemet religionen fremstilles som i hans teori.

5.2 Faste- og mattradisjoner

Utgangspunktet for oppgaven min var å se på hvordan mat og faste brukes som en del av tradisjon og identitet knyttet til fastetiden og ramadan for kvinner. Jeg hadde en forventning om å kunne knytte Geertz' symbol-begrep her, i form av at en spesifikk matrett ville oppleves som stemningsskapende i tråd med Geertz teori. Dette ble ikke tilfellet. Derimot fant jeg i større grad andre symboler i form av ritualer og samlingspunkter som intervjuobjektene opplevde som svært viktige for fasteperioden.

Det jeg har funnet av kilder som studerer hvordan den kristne fasten i den vestlige verden i dag utøves av «mannen i gata» er svært begrenset, om det er noe i det hele tatt. Det fremstår for meg som at maten har fått en mye mer svekket posisjon i samfunnet nå enn det hadde før i tiden, med tanke på hvor mye mindre fokus maten underveis i fastetiden ser ut til å ha fått. Dette kommenterte også Katolikk 1 på, om hvordan hun opplevde at mat ikke er «like viktig» i dag, når det er en overflod av mat og det heldigvis tilhører sjeldenhetene at noen ikke har tilgang på mat og drikke. Hun sa i tillegg litt om det hun opplevde som en av de store forskjellene på ramadan og fasten. «Ramadan vet jeg er veldig mat-orientert. (...) Men katolske er ikke, kanskje tradisjonelt det var veldig mat-orientert, men mat var kjempeviktig, femti år siden. Alle hadde ikke så mye mat. Men nå har det gått den andre vei.»

Som det ble beskrevet i *Ramadan – en svensk tradition*⁶⁷, er det å få delta i ramadan og dets ritualer noe som oppleves som viktig for mange muslimske barn. Å få ta del i det religiøse fellesskapet ved å få delta i ritualene anser jeg som et overførbart behov også hos katolske barn. Det var litt ulikt når kvinnene jeg snakket med selv begynte å faste. Muslim 1 begynte å faste rundt niårsalderen, Muslim 2 da hun begynte på skolen, Muslim 3 var rundt ti-tolv år og Muslim 4 begynte da hun var rundt femten-seksten år gammel. De som begynte tidlig fortalte at de insisterte på det selv om foreldrene ønsket at de skulle vente noen år. De fikk da lov til å faste halve dager i starten. Katolikkene jeg snakket med rapporterte om mye av det samme, både når det gjelder alder og et ønske om å ta del i fasten. Katolikk 1 vokste opp med det hun beskriver som «kjedelig mat» i det daglige under fastetiden, samt at de ikke fikk spise mellom måltidene, og at hun begynte med å avstå fra noe konkret da hun var rundt syv år, sammenfallende med førstekommunionen. Katolikk 2 er usikker på når hun begynte. Helt fra hun var liten avstod katolikk 3 fra kjøtt på de kjøttfrie dagene, men det var fordi familien laget mat uten kjøtt de dagene, og man som barn spiste det samme som resten av familien. Etter konfirmasjonsalder fastet hun fra morgen til kveld askeonsdag og langfredag. Katolikk 4 konverterte til katolisismen i voksen alder, men forteller at barna hennes begynte med å gi opp noe i forbindelse med fasten i tidlig skolealder, hovedsakelig i form av å avstå fra godteri, da det er noe konkret og oppnåelig, i tillegg til at de sparte penger i fastebøsser som samler inn penger til Caritas, Den katolske kirkes nødhjelpsorganisasjon.

Spørsmålene som ble stilt til intervjuobjektene var blant annet «Hvordan utøver du fasten/ramadan?» og «Hva symboliserer fasten for deg?». To spørsmål som tillater intervjuobjektene egne refleksjoner rundt hva de fokuserer på og hva de opplever at er viktig for dem. Det er mulig at flere også ville kunne kjenne seg igjen i det de andre har nevnt, men det er allikevel interessant å se på de ulike assosiasjonene og tingene de velger eller ønsker å fokusere på. Felles for dem alle er at religionen får hovedfokuset deres disse dagene. Videre fikk intervjuobjektene spørsmål som omhandlet hvordan de markerte ramadan og fastetiden i fjor og hva de satte spesielt pris på. I tillegg fikk de spørsmål om hva som var spesielt viktig for å få innblikk i hva de mener er viktige dimensjoner i deres ramadan og fastetid.

⁶⁷ (*Ramadan - en svensk tradition*, 2009)

5.2.1 Ramadan

På spørsmål om det var spesifikke matretter som de følte at hørte til *iftar* – å bryte fasten, var den eneste fellesnevneren blant muslimene at det er dadler som brukes for å bryte fasten. Dette er svært tradisjonelt og går på tvers av land og kulturer. Tanken bak det, som flere av dem forklarte, er at magen skal få starte med noe veldig lett, som får opp blodsukkeret og klargjør magen for å spise igjen etter mange timers faste. Noen fortalte også at de gjerne starter selve måltidet med en suppe, sterk te eller et glass vann. Det er vanlig at det bes en bønn enten før eller etter hovedmåltidet. Utover dette var det noen av kvinnene som hadde tradisjonelle retter fra hjemlandet som de følte at måtte med, for eksempel samosa og kleche, men dette fikk jeg inntrykk av at var om tiden tillot det. Flere beskrev at de følte at de ikke lenger hadde tid til å lage de større måltidene de var vokst opp med. Dette gjerne på grunn av at de nå var voksne selv og gjerne i full jobb. I tillegg er dagene på sommertid hvor ramadan nå treffer såpass lange, og tiden man faktisk har lov til å spise dermed blir tilsvarende kort.

Som nevnt er det ofte viktig for muslimske barn å få ta del i fellesskapet de observerer at de fastende har seg imellom. Muslim 1 forteller at hun selv insisterte på å begynne å faste da hun var ni år gammel, selv om moren var veldig imot det, siden hun gikk på skole og det var sommertid. Men da hun selv insisterte på å faste, ba moren henne om å i det minste faste og spise annenhver dag, så hun ikke skulle bli svak og dårlig. Berglund⁶⁸ skildrer denne typen diskusjoner og kompromisser mellom barn og foreldre. Her skildres blant annet en historie om en skolegutt som har et sterkt ønske om å faste, men læreren er bekymret for konsentrasjon og læringsutbytte. Her går læreren i dialog med foreldrene, og sammen finner de en løsning, i form av at gutten får faste fra *suhur* og så bryte fasten selv med en daddel til lunsj på skolen.⁶⁹

Å faste i nærmere tjue timer kan oppleves som tungt og vanskelig for mange utenforstående. Riktignok er det som nevnt fatwaer⁷⁰ som tillater at man heller følger fastetidene til nærmeste, muslimske land, men allikevel er det mange muslimer som opplever det som vanskelig å skulle bryte fasten før solen har gått ned. Muslim 1 beskriver hvordan hun ellers i året er

⁶⁸ (Berglund, 2009)

⁶⁹ (Berglund, 2009, p. 40)

⁷⁰ (Farooq, 2015)

svært avhengig av frokost og jevnlig måltider for å holde blodsukkeret stabilt gjennom dagen, men opplever det ikke som et problem å faste under ramadan. Hun forteller også at selv om hun vet at det finnes fatwaer som tillater en å bryte fasten på andre tidspunkter enn det man selv opplever av solens gang, så er hun litt ortodoks og har lest i koranen at hun skal faste når hun ser solen og helt til hun ser at den går ned. For henne blir det derfor feil å skulle bryte fasten på et annet tidspunkt. Hun har også valgt å faste selv om hun er ute og reiser, og forteller en historie fra hun var med familiemedlemmer på biltur under ramadan. Resten av familien valgte å spise, men hun selv opplevde det som uproblematisk å avstå fra mat og drikke, og ønsket heller å fortsette fasten sin. Andre intervjuobjekter fortalte at de hadde eldre familiemedlemmer som valgte å følge disse fatwaene, men at de selv opplevde det som viktigere for seg selv å følge solens gang.

Muslim 1 opplever det som at hun kommer nærmere Gud under ramadan. Hun ser ikke på tv og hører ikke på musikk, men bare ber og leser koranen, gjerne opptil tre-fire gjennomlesninger i løpet av de 40 dagene. Om hun synes det blir kjedelig, går hun og hører på islamske leksjoner. Hun ser som nevnt aldri på tv under ramadan, selv tv-serier hun følger aktivt med på til vanlig lar hun vente til etter *id al-fitr*. Hun er vant med at man under ramadan spiser mye mat på nattestid, og for henne er det viktig at samosa og noen andre tradisjonelle retter fra hjemlandet står på bordet, i tillegg opplever hun mindre følelse av å være tørst når hun på nattestid har drukket sterk, krydret kaffe. Spesielt når hun nå er her i Norge hvor nettene er så korte, opplever hun det som viktig å få spist nok på nattestid. Det er også viktig for henne at fasten skal være gyldig, så hvis hun blir syk eller får menstruasjon underveis i fasten, tar hun det igjen på et senere tidspunkt.

Muslim 2 overholder fasten på lik linje med Muslim 1. Hun begynte å forsøke seg på å faste da hun begynte i førsteklasse, ikke full faste, men i form av å prøve å faste og heller spise litt innimellom. For henne handler ramadan både om å avstå fra mat og drikke, men også om at det er en hellig måned, hvor man må tenke på de som er fattige og har mindre enn en selv. I tillegg er det viktig for henne å ikke tenke onde tanker, baksnakke eller lyve når man faster, men lese koranen og ikke gjøre Gud sint på en selv. Hun er vant til å bryte fasten med dadler og så litt yoghurt, før man spiser suppe, kjøtt, kylling og ris. Arabisk kaffe eller veldig sterk te føler hun også at må med. Familien begynner gjerne med matforberedelsene midt på dagen og de lager gjerne alt mulig familiemedlemmene har lyst på. Som regel ender det med at de har alt for mye mat fordi man ikke orker å spise så mye når man har fastet såpass lenge, forteller

hun. Hun opplever det som svært positivt å faste. Hun føler at hun blir friskere og mer komfortabel, og bruker mye tid på å tenke igjennom og vurderer hva som er rett og galt i livet hennes, ting hun har gjort og hva hun skal gjøre i fremtiden.

For Muslim 3 begynte deltakelsen i fastetiden rundt ti-tolvårsalderen. Hun vokste opp i Norge da ramadan falt på en mørkere tid av året, og hun opplevde det som enklere å faste den gang da enn det er i dag. Familien hennes er ganske stor, og hun er vokst opp med at det å faste under ramadan gjorde at man fikk ta del i noe veldig spesielt. Spesielt har hun gode minner fra det å stå tidlig opp og spise *suhur* sammen med familien imens de hadde religiøs musikk på i bakgrunnen. Nå er hun i en jobb som fort blir fysisk krevende, og da opplever hun det som svært vanskelig å skulle avstå fra mat og drikke hele dagen. Dadler og vann for å bryte fasten er det eneste hun tenker på som må være tilstede under *iftar*. Tidligere praktiserte familien det slik at de hadde alt mulig man hadde lyst på tilgjengelig på kvelden av snacks og god mat, men de senere årene har familien forsøkt å tenke litt mer på at det skal være sunt. En mulig årsak til dette er at familien i dag har mindre tid på å spise nå enn da hun vokste opp. Da var det gjerne samosa, ulike typer fritert mat, fruktsalater og lignende, men nå har de ikke tid. I det daglige under ramadan forsøker hun å fokusere på bønner, samt at ramadan er måneden hun skal skjerpe seg på. Hun fokusere på å ikke lyve, være mer gavmild enn ellers og å gi penger til trengende. Hun opplever at hun blir mer bevisst på hvor godt hun har det i det daglige, og dette gir henne et ønske om å gi til dem som ikke er like heldige, i form av *zakat*. Hun opplever også at hun forsøker å behandle sine foreldre, mennesker hun jobber med og medpassasjerer på bussen bedre. Hun hadde dager forrige ramadan hvor hun ble forhindret i å utøve fasten, både på grunn av jobb og sykdom. Det er ønskelig for henne å ta igjen disse, men hun har hadde ikke gjort det på tidspunktet for intervjuet.

Muslim 4 i oppgaven begynte å faste først da hun var i midten av tenårene. Hun forteller at hun ikke kommer fra en spesielt konservativ familie, og begynte derfor først å faste da hun så at søskenbarna sine gjorde det, og at hun da fikk et ønske om å prøve det ut selv. Moren var opptatt av at barna skulle være klare til både å takle tiden uten mat og drikke, samt å forstå hvorfor man faster, og holdt derfor litt igjen på å la barna sine faste. Nå i voksen alder faster hun hvis ramadan sammenfaller med ferie eller helg, men hun har en ganske krevende jobb som gjør at det blir vanskelig å faste samtidig som hun jobber. Hun tar heller ikke igjen disse dagene, fordi det blir så mange. Om hun derimot faster i ferien og noen dager blir ugyldige, forsøker hun å ta igjen disse. For henne begynner fasten før den setter ordentlig i gang, som

hun sier, fordi man må si noe fra koranen og ha en intensjon om å faste. Hun er opptatt av at det ikke skal være et halvhjertet forsøk. Under ramadan går hun heller ikke på stranden, for å ikke bryte med fasten på grunn av ting hun ser eller andre får se av henne. Hun opplever det som noe mer krevende med ramadan i Norge sammenlignet med de årene de reiser til det muslimske landet familien hennes opprinnelig er fra. Spesielt er det samholdet når alle rundt en faster som påvirker følelsen av en mer krevende ramadan i Norge, men også hele stemningen rundt *iftar*, når man bryter fasten som en del av en større gruppe. Den spirituelle dimensjonen er også viktig for henne, med å være obs på hva slags tanker hun har, som også påvirker hva hun ser på av tv-serier og filmer under ramadan. I tillegg til det å være god mot andre og å gjøre gode gjerninger når man faster. Hun ber de fem bønnene i løpet av dagen, spiser godt før soloppgang og bryter så fasten med en daddel og litt vann, ber og så spiser de middag. De begynner alltid middagen med en linsesuppe, deretter består resten av måltidet av det de har lyst på, enten det er tradisjonell mat fra hjemlandet eller norsk mat. Selv følger hun norsk tid når hun faster, mens foreldrene følger solens gang i Mekka. Fokuset hun opplever underveis i ramadan og den rensende effekten hun opplever at det har på sjelen er det hun setter mest pris på med ramadan. Det å bli et bedre menneske, huske på hvor man kommer fra og å finne litt tilbake til religionen, som fort kan glemmes bort i det daglige, er viktige fokusområder for henne under ramadan..

Sykdom, menstruasjon, krevende arbeid og lignende som faller på dager i løpet av ramadan gjør at man ikke kan faste alle dagene, eller er fritatt fra fastebudet. I disse tilfellene kan de velge å ta igjen fasten i etterkant. For noen av intervjuobjektene var det svært viktig å ta igjen fasten, noen forsøkte å gjøre det, gjerne i løpet av de mørkeste månedene i året og noen gjorde det ikke. Spesielt Muslim 3 og 4 opplevde det som vanskelig å faste når de jobber, og da ble det veldig mange dager å skulle ta igjen i etterkant.

Noen av kvinnene beskriver også en spesiell periode mot slutten av ramadan. Andre forteller at familiemedlemmer har et forhold til dette, men de selv har ikke det. Denne natten, *Laylat al-Qadr*, som beskrevet tidligere, regnes som en hellig natt og en bønn denne natten teller mer enn tusen måneder med bønn. Muslim 1 beskriver det som en periode hvor man kan spørre Gud om man kommer til himmelen eller helvete, og man kan få tilgivelse og dermed komme til himmelen. Det er en gang, og Gud kan ikke si nei, forteller hun. Men man vet ikke hvilken av nettene det er. Hun forteller også om en opplevelse hun hadde en natt i fjor sommer hvor hun hadde lest koranen og bedt hele natten, og spurt om hjelp til å bli en bedre muslim.

Klokken fire om natten hadde hun opplevd at det plutselig var helt stille ute, ingen lyder. Så hadde hun sett et helt spesielt lys, som hun opplevde som en engel. Hun forsøkte å ta et bilde av det, som hun viste meg under intervjuet. Helt mot slutten av intervjuet, da jeg spurte om det var noe vi ikke hadde snakket om som hun ønsket å ta opp, nevnte Muslim 2 denne samme, hellige natten. Hun fortalte at man ikke vet hvilken dag av de siste ti dagene av ramadan det er, men at det vil være der. Så man må be mer, om at man ønsker tilgivelse, eller hjelp til å gjøre noe godt i fremtiden som man ønsker å gjøre, men ikke får til alene. Det er viktig å be og å lese i koranen, forteller hun.

Etter å ha hørt dette nevnt i begge de to foregående intervjuene, spurte jeg Muslim 3 om hun kjente til eller fokuserte noe på denne hellige natten som forekommer i løpet av de siste ti dagene. Hun kunne fortelle at det er oddetallsnettene det gjelder, natt til disse. Hun ber litt mer, leser litt mer i koranen og resiterer fra den. Ikke veldig mye, sier hun, men litt mer enn hun gjør ellers. Hun tenker at man ikke trenger å be så mye, så lenge man ber fra hjertet. For henne er det viktig å be fordi hun har lyst til det, ikke fordi hun tenker at «nå skjer det noe veldig spesielt» disse siste nettene, men fordi det er en stemning der som gjør at hun ønsker å be. Jeg spurte også Muslim 4 om hun hadde et forhold til denne hellige natten mot slutten av ramadan, men hun har ikke det selv. Hun fortalte at hennes mor har et forhold til denne natten. Selv har hun aldri hatt noe forhold til det hun opplever at de som markerer den som en periode hvor man skal be så mye man ønsker, og så skal de ønskene man har gå i oppfyllelse.

Under noen av intervjuene kom det moralske fokuset⁷¹ Schielke skriver om, hvor man ønsker å sørge for å ikke se, høre eller tenke noe som er *haram*. Man skal derfor unngå det som ellers kan være litt gråsonehandlinger med tanke på innhold, som det å høre på musikk og å se på tv eller film, frem hos noen av kvinnene jeg snakket med. For Muslim 4 er dette veldig viktig, og hun unngår for eksempel å gå på stranden under ramadan, for å ikke se eller vise noe som bryter med fasten. Muslim 1 fortalte at hun setter tv-serier hun følger på vent til etter ramadan, og kun hører på religiøs musikk under ramadan. Ingen av kvinnene snakket noe om at de reflekterer over det Schielke⁷² beskriver angående brudd på fasten og andre dårlige handlinger under ramadan teller dobbelt av det det gjør ellers i året.

⁷¹ (Schielke, 2009, p. 27)

⁷² (Schielke, 2009, p. 27)

5.2.2 Fastetiden

Tradisjonelt sett avstår man fra kjøtt på fredagene i fastetiden, disse 40 dagene før påske, samt avstår fra kjøtt eller mat på dagtid på askeonsdag og langfredag. Ellers er det mange som velger å avstå fra noe de føler at opptar mye tid i det daglige. Mange går også til skriftemål under fastetiden, og forsøker også å komme seg på flere messer enn ellers i året.

Da Katolikk 1 vokste opp, var det alltid det hun beskriver som enkel mat i fastetiden, og på langfredag er hun vant med at man ikke spiser hverken kjøtt, kylling eller fisk. Spesielt godt husker hun følelsen av å være sulten og ikke få lov til å spise mellom måltidene på langfredag. Som hun sier, så led hun jo ingen nød, men det var allikevel en opplevelse som satte seg. I voksen alder kunne hun fortelle at hun tidligere år har avstått fra både TV, vin og sjokolade. Hun opplever det som nyttig, spesielt året hun ga opp TV følte hun at hun fikk mye mer tid til å pleie sin religiøsitet. For henne føles det viktig å avstå fra noe, det å faste er veldig viktig for henne. Hun opplever at det er viktig å lære selvdisciplin og selvkontroll, og å reflektere over hvorfor man avstår fra noe. Å knytte det til spørsmålet «Hva vil gud med deg?» og ikke bare avstå fra noe «fordi det er kult» er ting hun tenker mye på. Ved å bruke tiden på å roe ned og oppnå en sterkere tilknytning til Gud ved å tenke og reflektere over ting man ikke har tid til ellers i året på grunn av hverdagens høye tempo, setter hun veldig pris på den årlige tradisjonen fastetiden er. Hun opplever det å markere kirkeårets begivenheter nærmest som en elv, man vet hva som kommer i løpet av året, og flyter med. Hun oppfatter fastetiden som rensende, både fysisk og emosjonelt, og opplever seg selv som mer tålmodig. Under fastetiden føler hun at hun gir seg selv lov til å være veldig katolsk, og ber også oftere. Hun forteller også at hun mediterer ganske ofte, det hun kaller katolsk meditasjon, og det er under disse meditasjonsstundene at hun opplever at det hun skal avstå fra kommer opp.

For Katolikk 2 er ikke det å avstå fra noe annet enn kjøtt noe hun er vant med, men hun kunne fortelle at hun avstår fra kjøtt på fredagene under fastetiden og generelt spiser mindre mat enn vanlig. Hun er også vant med at fastetiden er en tid for veldedighet og å tenke på dem som har mindre enn seg selv. Hun føler at det er en høytid som vekker tanker, at man kan sette seg ned og tenke på hvor heldig man er og dermed sette mer pris på det man har. Forrige fastetid

var hun veldig fornøyd med å ha gått til skriftemål for første gang på mange år, i tillegg til å ha gått på flere messer i påskeuken, noe hun også opplever at egentlig hører med til fastetiden.

Heller ikke Katolikk 3 avstår fra noe annet enn mat i løpet av fastetiden, i form av fullstendig faste på dagtid askeonsdag og langfredag, og ikke kjøtt på fredagene ellers. Hun begynte å utøve faste på dagtid disse to dagene rundt konfirmasjonsalder. På fredagene uten kjøtt er hun vant med matretter bestående av fisk eller reker i stedet. Hun deltar også på flere av messene i løpet av påskeuken. For henne er det en høytid hvor man skal fokusere mer på religionen og tenke på hva den representerer og symboliserer. Hun forsøker samtidig å være mer fokusert på å oppføre seg bedre, ha gode tanker og å tenke mer på andre. Videre forteller hun at hun forsøker å putte pengene hun har til overs i løpet av perioden på fastebøssen fra Caritas, slik at hun bidrar til veldedighet og fokuserer på det heller enn maten under fastetiden.

Katolikk 4 bruker et kvarter om morgenen med fokus på en såkalt «Journal for lent», en liten bok med dagens vers fra bibelen, noen tanker om hvordan man skal reflektere rundt verset og plass for å notere litt selv. Dette anser hun som sitt viktigste fokus under fastetiden, og forklarer det som en mulighet til å være litt mere på og gjøre noe aktivt, i stedet for bare gå i kirken på søndagene og tenke der og da, så gir det henne en mulighet for å gjøre litt hele veien. Hun har forsøkt tidligere å avstå fra noe konkret, men praktiserer ikke det nå. Hun opplevde at det å avstå fra noe konkret var en interessant øvelse, men synes det er viktigere å forsøke å tone ned tiden før påske litt. Heller lese mer og tenne lys, på lik linje som familien velger å gjøre det i adventstiden. Familien praktiserer heller ikke de kjøttfrie dagene, hun sier hun godt kunne tenkt seg det selv, men ektefellen er ateist og i en hektisk familiehverdag er ikke det noe de velger å fokusere på. Fastelavn, som kommer noen dager før askeonsdag er også noe familien markerer, gjerne ved å bli med på menighetens karneval. På askeonsdag forsøker hun å komme seg på messe for å få tegnet askekorset i pannen. På spørsmål om hva hun opplever som det viktigste med fastetiden for henne, svarer hun at det er å komme nærmere budskapet. At man i form av både tanker og handling skifter litt kurs i fastetiden, og tar innover seg andres lidelse og eget ansvar. Hun ser på fastetiden som en mørk og tung tid på mange måter, men tenker at det egentlig trengs. At det ellers er fest og moro hele året, og nytelsesrikt her og nå. En periode med litt lidelse og det å ta innover seg hvor liten man er og nåden man får, er noe man trenger. At det kanskje også gir litt innblikk i hva man skal gjøre for andre.

5.2.3 Avslutningen av ramadan og fastetiden

Skal man intervju noen om ramadan, må man også snakke om *id al-fitr*, *id*. Denne dagen markeres etter at første nymåne har vist seg i Mekka, ettersom det er månekalenderen som følges i islam. I Norge er det vanlig at man følger med på internett og tv, eller får beskjed om at det er *id* på andre måter. Muslim 1 fortalte at da hun vokste opp fikk beskjeden om at nymånen var observert via barn som løp gjennom landsbyen og ropte ut at det var *id*.

Fellesnevneren på spørsmål om barndommens *id*-feiring var pengegaver og godsaker, og det fremkommer et skille mellom feiringen som barn og voksen. For noen av intervjuobjektene kan også flyttingen fra hjemlandet i løpet av årene mellom barndom og voksenlivet være en faktor som gjør forskjellen større, på lik linje med at det å faste i Norge som en del av en minoritet føles forskjellig fra å gjøre det i landene de selv eller familien kommer fra.

Barndommens *id* for Muslim 1 husker hun som veldig spesiell. Moren kjøpte nye klær, fra innerst til ytterst, og nye sko. Det var også tradisjonelle søtsaker, kjeks, kaker og masse mat, og store feiringer hvor man samlet både venner og familie, alle var velkomne. Hun husker at hun alltid gikk og ventet på en spesiell *azhan* som markerte slutten på ramadan og begynnelsen på *id al-fitr*. Da feiret alle i landsbyen *id al-fitr* i tre dager, hvor de fikk fri fra skolen. Da pleide barna å gå rundt til naboer og familie hvor de fikk gaver i form av penger og søtsaker. For enkelte voksne er det vanlig å fornye deler av hjemmet, mens andre velger å heller fokusere på veldedighet og gir de pengene til noen som trenger det, da regnes det som *zakat*, som er veldedighetsdelen av islams fem søyler.

Søtsakene var det første Muslim 2 nevnte på spørsmålet om *id al-fitr*. Det å være med på å lage søtsakene var viktig for henne. En annen tradisjon hun vokste opp med var at voksne ga barna penger eller gaver de hadde kjøpt inn. Av spesifikke matretter er det tradisjonelle bakverket kleche, som hun opplever som svært viktig at må være representert. Uten kleche får hun ikke følelsen av at det er *id al-fitr*. Hun er også vant med store feiringer og at man samler både familie og venner til feiringen. Forskjellen på feiringen i Norge og hjemlandet er noe hun nevner. Det å samles i store forsamlinger. Samt den offentlige feststemningen i hjemlandet får hun ikke på samme måte her i Norge, for «alle andre» er travelt opptatt med sitt og det ikke er like vanlig med fri på lik linje som i muslimske land eller land der den muslimske befolkningen ikke er en minoritet. Det er også viktig for henne å reise til familien

sin under *id al-fitr*, som hun beskriver som en typisk tradisjon i hennes familie, at familiens gifte døtre reiser hjem da.

Måten de markerer id på hjemme er noe Muslim 3 nevnte at hun var spesielt glad i, hvor mennene i familien om morgenen stresset med å pynte seg og dra i moskeen, mens kvinnene var hjemme og gjorde i stand festmåltidet. Hun følte ikke noe behov for å være med på id-bønnen i moskeen, men opplevde det som svært viktig for henne å få delta i matforberedelsene, pyntingen og fellesskapet hjemme. Hun har gode barndomsminner fra *id al-fitr*, hvor barna fikk penger fra familiemedlemmer. Nå har hun blitt tante selv, og er en av de «eldre», så nå er hun en av dem barna kommer til og spør «Hvor er min idi?», noe hun synes er veldig søtt. Hun opplever ramadan som en mer personlig høytid, og *id al-fitr* blir den sosiale avslutningen på den, hvor man samler familien, spiser og feirer sammen.

For Muslim 4 er *id al-fitr* hovedsakelig en sosial høytid. Den første dagen samles de alle sammen i storfamilien, de to andre dagene reiser de rundt og besøker andre. På id-dagen er det ofte mat fra hjemlandet som serveres. Hun husker barndommens id-feiring nærmest som en barnehage, når hele storfamilien samlet seg. De spiste masse søtsaker og fikk både gaver og penger fra familiemedlemmer. Hun husker også godt en bevissthet om at dette var spesielt for dem. Jul var vennenes tid for samling og tiden da de fikk nye ting, og id var spesielt for henne og hennes familie.

Ramadan er for mange en periode for ettertanke, sjenerøsitet og selvkontroll, og som et avsluttende motstykke er *id al-fitr* en tid for samling, mat og overdådighet. Men også en tid mange bruker til å betale *zakat*. Fellesnevnerne som sosiale sammenkomster, søtsaker og gaver går igjen hos alle intervjuobjektene mine.

Den katolske fasten avsluttes på kvelden på påskeaften eller første påskedag.⁷³ Det å delta på midnattsmesser på kvelden på påskeaften er vanlig, og påskedagen eller første påskedag regnes som kirkeårets store høydepunkt. I moderne tid har også påskeegg til barna fylt med godteri og leker blitt en del av tradisjonen.

⁷³ (Neegaard, 2004)

Katolikk 1 husker godt barndommens store fest på påskedagen, med masse mat, nye klær og familie som samlet seg. Hun vokste opp med at man gikk i kirken på påskemorgen, og da de returnerte spiste de en stor lunsj. Hele familien samlet seg og spiste tradisjonell festmat som det tok lang tid å tilberede. Tradisjonen med påskeegg ble hun først kjent med da hun flyttet til Vesten i voksen alder.

Katolikk 2 er vant med at familien samles og spiser god mat sammen i påsken, dette sier hun at også henger mye med at man i Norge har påskeferie, som gjør det enklere å samles. Familien går også oftere på messe i påskeuken, og det er vanlig at de går til skriftemål i løpet av den uken. De spiser ulike ting hvert år og har ingen faste tradisjoner for retter de spiser kun i påsken eller alltid har.

For Katolikk 3 er påsken en høytid for samling. Familien pleier å få med seg kveldsmessene skjærtorsdag og langfredag. Så samles hele menigheten til messe på påskedagen, samt en feiring hvor alle i menigheten har med seg mat og man spiser brunsj sammen. De pleier også å dele ut påskeegg til barna. Hun forteller at hun var på påskeleir det året hun skulle konfirmeres, hvor det blir satt fokus på hva som skjedde i påsken, hva man skulle gjøre og ikke gjøre og alle ritualene ble gjennomført. Da ble det også servert fullt festmåltid med lam og brød.

Siden hun konverterte i voksen alder, har ikke Katolikk 4 den samme typen barndomsminner fra påsken som de andre intervjuobjektene. Hennes barndomspåske er den typiske norske hyttepåsken, og denne holder hun delvis fast ved i dag også. Første halvdel av påsken fylles med korsang og messer i kirken hun tilhører, og den siste halvdel fylles med skitur, appelsiner og påskekrim. Heller ikke hun nevner typiske matretter som må på påskebordet, men det er faste tradisjoner hun ønsker at skal være med vært år i form av hyttepåske, og alt det innebærer.

5.2.4 Oppsummering og analyse

Det som slo meg allerede underveis i datainnsamlingsperioden var hvor ulike høytider *id al-fitr* og påsken er, i hvert fall i uttrykk. Fasteperiodens utøvelses av faste eller abstinens er ulik,

i form av det å avstå fra mat eller andre ting, slik man kan se i presentasjonen av funnene over her. Kanskje er det noe som ligger i denne ulikheten, at jo mer preget av asketisme fasten er, jo større blir festmåltidet etterpå? Som nevnt i begynnelsen av kapittel 5.1 kommenterte også Katolikk 1 på dette underveis i intervjuet, hvor hun selv opplever ramadan som en høytid som er mer fokusert på maten enn det fastetiden er. Samtidig som hun oppfatter samfunnet generelt som mindre opptatt av mat, siden de fleste i dag sjeldent har problemer med å skaffe seg mat. Da kommer man tilbake til det Bynum skrev, om hvordan mennesker i tidligere samfunn brukte den frivillige fasten i et forsøk på å kontrollere balansen mellom hungersnød og overflod av mat. Katolikken har en overflodshøytid i form av julen, hvor familier kommer sammen, spiser store festmåltider og utveksler gaver. Kanskje er det slik at *id al-fitr* blir en tilsvarende høytid som dette for muslimene, mens påsken blir en høytid mer fokusert på å markere det religiøse, samtidig som man også her har festmåltidene? Muslim 4 snakket om dette, hvordan hun noen ganger kjente på misunnelse overfor kristne barn som feiret jul, hvor hun så minnet seg selv om at det var deres store høytid, og *id al-fitr* er hennes. Det *id al-fitr* og påsken er viktige for intervjuobjektene å markere og å ta del i er det uansett svært liten tvil om.

Helheten man ser i dette kapittelet er en samling av både symboler og stemninger – tilsvarende det Geertz beskriver i begynnelsen av sin definisjon «A system of symbols which acts to establish powerful, pervasive and longlasting moods and motivations in men...». Matretter eller situasjoner rundt mat (som sosiale samlinger enten hjemme hos seg selv, hjemme hos andre eller på religiøse samlingssteder) som man opplever at hører med til høytiden blir symboler som fremkaller visse stemninger, i tillegg til fellesskapet og samlingene som er med på å opprettholde disse stemningene. Mat har, som tidligere nevnt, en samlende faktor. Både som et identitetsbyggende konsept i form av skillet mellom «oss» og «dem» som det nevnes i kapittel 2.1. men også rent sosialt, i form av at man samler seg rundt et dekket bord og spiser sammen. Disse samlingene både privat og i menigheten er noe intervjuobjektene fra begge religionene snakket om at var viktige for dem. Viljen og ønsket om å faste som følge av Guds bud, er en annen del av dette. Her ser man motivasjonene, i form av et ønske om å gjøre godt og å oppnå frelse, som er med på å skape stemninger hos de religiøse, i form av både tålmodighet og en beskrivelse av indre ro.

Enkelte av kvinnene snakker om den følelsen av tryggheten de opplever ved å vite at året er fullt av faste tradisjoner som kommer igjen. I tillegg er følelsen av å kunne ha noe

selvbestemmelse i form av at deres handlinger vil kunne påvirke om de kommer himmelen eller helvetet viktig, hvor fasteperiodene oppleves som perioder de kan fokusere ekstra på dette. Begge disse eksemplene faller inn under den midtre delen av Geertz' definisjon: «...By formulating conceptions of a general order of existence...». Flere av kvinnene opplever at de føler seg mer fokuserte på religionen under fasteperioden, både i form av at de ber mer, men også i form av at de tenker mer over hva de gjør og hva de fokuserer på. Flere av de muslimske kvinnene beskriver for eksempel at de tenker mer over viktigheten av gode tanker. Det er flere av intervjuobjektene som også snakker om at de kjenner mer på takknemlighet over det de ellers har. Følelsen av tilhørighet, fokuset på deltakelse og samvær, samt ritualene og tradisjonene er alle faktorer som er en del av Eriksens teori om identitetsbygging.

Med dette ser man dermed at det både er viktig for intervjuobjektene i denne oppgaven å sette av tid til religionen og å ha et fokus på denne i sin religions fasteperiode, og at avslutningen på den er svært viktig for dem.

5.3 Religion – definisjoner og generelt

Definisjonene av religion har, som nevnt i teorikapitlet, vært mange og omdiskuterte. For meg var det veldig interessant å be intervjuobjektene mine om å definere religion. Deres opplevelser av hva religion er, henger sammen med hvordan de selv opplever sin egen religiøsitet, som ble beskrevet i kapittel 5.1. Tanken bak det å videre knytte det opp mot Geertz' definisjon er at hvordan intervjuobjektene oppfatter religion vil påvirke hva og hvordan de beskriver sin egen religiøsitet og hvor viktig religion er for dem selv. Både deres egen oppfattelse av religion, og hvordan de opplever religion generelt. Det var mange like utsagn som fremkom av dette spørsmålet, men det gjør det ikke mindre interessant. Jeg valgte å stille spørsmålet mot slutten av intervjuet – da hadde vi snakket om flere ulike aspekter rundt religion, og etablert en viss fortrolighet, som jeg håpet at skulle åpne for at de skulle våge å tenke litt høyt og å reflektere litt rundt temaet, utover det vi hadde snakket om tidligere i intervjuet. Spørsmålet som besvares under er «Hvordan vil du definere religion generelt?»

Muslim 1 opplever alle religioner som ulike sider av samme sak. Hun har selv lest bibelen og noen hinduistiske tekster, og ut fra sånn hun ser det basert på det hun har lest, er religionene

like. De ber sine medlemmer om å ikke gjøre noe galt og å respektere hverandre. Religionene har samme budskap, men det presenteres ulikt, mener hun. Hun mener også at så lenge du følger en religion, om du så er hindu, kristen eller muslim, så får du et bedre liv, selv om vi alle gjør feil og ikke alltid gjør alt rett. For henne er alle religionene det samme, og hun respekterer andre religioner og religiøse som følger andre ting enn henne selv.

For Muslim 2 føler hun at religion gir en regler man kan etterfølge, og hun opplever disse som viktige for henne i livet og for valgene hun tar. Hun opplever det også som at religion forteller sine medlemmer at de ikke skal gjøre noe dumt, at man skal være snill med andre, ikke bare tenke på seg selv men dele det man har, hjelpe de som trenger det og å respektere folk for den de er.

For Muslim 3 er levestil det umiddelbare svaret på spørsmålet. Hun opplever religion som viktig, og at det omslutter hele livet. Ikke på en sånn måte at man går rundt og tenker på det, men heller i form av at det allikevel er en viktig del av livet. Det ligger gjerne til grunn for hvordan man begrunner ting eller valgene man tar.

Muslim 4 anser religion som veldig knyttet opp mot kultur. Hun opplever at religion, kultur og identitet henger tett sammen og er vanskelig å skulle skille fra hverandre. Alle handlingene hun gjør for å være god tilegner hun sin religiøse kultur. Religion for henne handler om å trekke seg vekk fra mennesker som ønsker andre vondt, men også det å be og å huske på hvor man kommer fra. I tillegg handler religion for henne om å huske på at det er en Gud og en dommedag, og at livet er en prøve i seg selv.

For Katolikk 1 er hennes egen religion som nevnt nærmest som en streng mamma, som gir henne regler og retningslinjer, men elsker henne. Hun mener at hvis man ikke tror på en religion, tror man på noe annet. At man tror på noe hele livet, men at det er hva man tror på som varierer. For religiøse er religion en måte Gud har sagt at man skal leve livet på. En måte for muslimer, en for hinduer og en måte for katolikker, men hun opplever at det er flere ting som er like enn det er ting som er ulike mellom de religionene. Hun tror at selv om man tror på ulike typer guder og eller lignende, så blir man fortalt at det er en rett og en gal måte å leve på. Man fortelles at man skal gjøre sitt beste for å leve på den rette måten, og det er viktig for Gud at man gjør det. For henne oppleves det som at de ulike religionene er ulike tolkninger av den samme grunntanken.

Katolikk 2 opplever religion som litt forvirrende til tider. Hun har en oppfatning om at religion er et mål eller budskap fra Gud om hvordan man skal leve godt, for seg selv og andre rundt. Og selv om hver religion tolker det ulikt, så har de alle som mål å leve på en god måte. Samtidig opplever hun det som vanskelig å skille mellom hva religionen (eller budskapet fra Gud) sier og hva som er regler konstruert av kirken.

Katolikk 3 forbinder mest kultur og tradisjon med religion. Hun diskuterer det ofte med moren sin, at hun hovedsakelig går i kirken fordi hun føler seg komfortabel med det og kjenner på en tilhørighet, mer enn at det er troen på en høyere makt. I tillegg til at hun føler seg roligere etterpå. Og det er sånn Katolikk 3 beskriver sin religiøse tilknytning, i tillegg til at hun føler seg mer knyttet til familien ved å ta del i de samme ritualene og tradisjonene som de har.

For Katolikk 4 er religion noe hun ser på som et verdisett som man etterstreber og lar påvirke livet sitt i tro på noe større enn seg selv, og en søken etter noe høyere enn en selv. I kristen tradisjon og andre gudereligioner er gjerne målet frelse, imens buddhismen har nirvana. Som nevnt tidligere tror hun også at mange mennesker har et behov, en slags søken etter noe større enn seg selv.

Det som raskt kommer frem er det generelle synet på religion som noe helhetlig og altomfattende, og lite fokus på en høyere makt eller guddom som hovedformålet eller hovedfokuset. Intervjuobjektene beskriver religion som et sett med regler og retningslinjer, og at man vil få et godt ved å etterfølge disse. Flere opplever også religionene som universelle, at alle religionene har det samme budskapet, men i ulik utforming og form. Underveis i intervjuene kom det også flere ganger frem at det var en del usikkerhet hos kvinnene rundt hva som er kulturelle tradisjoner, og hva som faktisk er det religionen sier, når de selv så på tradisjoner og ritualer de utøvde. En mulig feilkilde her er at intervjuobjektene kan ha svart det de tror jeg ønsker å høre, og ikke det de selv egentlig mener. Dette er noe som er vanskelig å kontrollere på noen måte. Her må man som intervjuer håpe på mest mulig genuine svar, samtidig som man hele veien har det i bakhodet under arbeidet med datamaterialet videre. Setter man så dette i samspill med Geertz' teori ser man at kvinnene nevner flere av elementene han peker på, i form av både symboler, stemninger, retningslinjer og forklaringer på hvordan man skal leve, samt en autoritet som er med på å opprettholde disse.

Religion is: (1) a system of symbols which acts to (2) establish powerful, pervasive, and long-lasting moods and motivations in men by (3) formulating conceptions of a general order of existence and (4) clothing these conceptions with such an aura of factuality that (5) the moods and motivations seem uniquely realistic⁷⁴

For meg fremstår det som at intervjuobjektene har en positiv og optimistisk innstilling til både katolisismen og islam med tanke på hva religionene fører med seg av verdier og veiledning for hvordan man bør leve livet sitt. Flere av intervjuobjektene forklarer at de enten forsøker å be i løpet av dagen, eller tar dette igjen på messe. Større avgjørelser er noe de gjerne går flere runder med og eventuelt søker veiledning gjennom bønn. Et par av intervjuobjektene tenker på tøffe perioder eller utfordringer i livet som at Gud setter dem på prøve, og at de vil belønnes for å håndtere det på riktig måte. Det er lite snakk om fortapelse og helvete, men heller hele veien en tanke om å være god og å gjøre gode gjerninger, så vil det gå en godt i livet. Det er heller ingen frykt eller bekymring for en eventuell fortapelse som kommer frem underveis i intervjuene. Dette kan jo være både fordi vi ikke har gått inn på temaer som frelse og slikt direkte, jeg hadde ingen spørsmål som omhandlet det, men i enkelte intervjuer kom det allikevel opp. Det kan være fordi det er et svært privat tema, selv om det fremstår som at dette ikke er en del av det intervjuobjektene mine overholder av religiøse tradisjoner. Her ser man mer av hvilken plass religionen har i hverdagen deres, og har innflytelse på både valg, hvordan de håndterer utfordringer og deres generelle innstilling til livet.

Tanken bak å ha med religion som eget tema, er at dette omhandler hvordan religionenes verdier påvirker intervjuobjektene identitet og leveste. Muslim 4 nevnte at om hun gjør noe som ikke er godt, vil det ha sin straff ifølge islam. Hun tenker gjerne to ganger gjennom ting, og tar ikke beslutninger raskt. Muslim 2 tror at hvis hun gjør det hun beskriver som dumme ting, vil hun bli straffet. Men ingen av kvinnene snakket noe om hva de tror at denne straffen vil gå ut på, eller hvordan den vil arte seg. Katolikk 1 og 3 snakker litt om syndsbegrepet. Katolikk 1 spøker med at følelsen av skyld er noe katolikker får i gave av foreldrene sine og kirken. Tanken på skyld, og måten hun ble oppdratt på «Gud blir sint på deg hvis du ikke hører etter» og påfølgende tanker om hva som skjer med en når en dør om Gud ikke er glad i

⁷⁴ (Geertz, 1973, p. 90)

deg, var mye av grunnen til at hun en periode tok litt avstand fra kirken. Hun følte det som at den tanken virkelig satt i kroppen, og det tok henne mange år å bli ferdig med den følelsen. I dag har hun lest mye og kommet frem til at hun ikke lenger trenger å tenke sånn. Katolikk 3 synes det er ubehagelig å gå til skriftemål, og hvis hun begår det hun oppfatter som synder, egoisme, sluhet og lignende, tenker hun over det, men går ikke nødvendigvis til skriftemål. Katolikk 2 gikk til skriftemål underveis i fastetiden i fjor, for første gang på mange år.

5.3.1 Diskusjoner rundt religion

Det kom tidlig frem i intervjuene at det å diskutere religionen med venner og familie var svært vanlig blant intervjuobjektene mine. Dette viser en interesse og et ønske om å lære mer om sin egen tro, og i noen av tilfellene også et ønske om å vite hva religionen egentlig sier om ulike levemåter, matregler eller andre retningslinjer for livet.

Muslim 3 fortalte at hun hadde flere muslimske venner fra ulike kulturer, og at de ofte sammen diskuterte og forsøkte å finne ut hva islam faktisk sa om ulike tema. Hun forteller at hun gjør det som det står helt tydelig i koranen at man skal gjøre, bønn, ramadan, penger og pilegrimsreisen, og matregler, samt etikk som går på god oppførsel. For henne er det viktig å finne tilbake til det grunnleggende islam, da hun oppfatter det som at ulike kulturer har gjort islam mer komplisert enn det egentlig er. Hun opplever det som at andre har vanskeligheter med å skille mellom hva som er kultur og hva som er islam. Videre fortalte hun at de gjerne setter seg ned og diskuterer dette, når de alle har ulike oppfatninger om hva islam sier om en konkret sak, for så å ofte oppdage at den faktiske, islamske holdningen til det de diskuterer er en mye enklere variant enn det de selv trodde. Hun mener at islam i stor grad har blitt gjort mer komplisert å følge på grunn av mye kulturell innblanding i tradisjonene og reglene.

Katolikk 1 liker godt diskutere religion, og syntes det tidvis kunne være krevende med norsk kultur at religion er et tema som «ikke skal diskuteres» og også at det å være religiøs ikke var like høyt ansett her som i hjemlandet. Hun var vant med at religion var noe av det første man snakket med nye mennesker om i hjemlandet, da den religiøse delen av identiteten er noe av det de anser som viktigst. Den påvirker hva slags klær man går med, hva man spiser, språket,

hvordan man klipper hår, sminke og lignende. Hun beskriver at hun opplever religion som en del av seg selv nærmest på lik linje med pusten.

Hjemme hos familien til Muslim 4 var det også veldig vanlig med religiøse diskusjoner, og et forsøk på å finne ut hva religionen egentlig sa. Hun fortalte at det var svært vanlig at de sjekket opp ting de var usikre på, for å finne ut av hvordan det egentlig er. For eksempel hadde de hatt en diskusjon rundt hvordan koranen var blitt skrevet, hvordan man kan vite at den er sann og riktig, og at den er et resultat av Guds ord. Og da søkte familiemedlemmene rundt for å finne ut hvordan det hadde foregått. Et av søsknene hennes har en kristen partner, og de har ofte vennligsinnede diskusjoner hvor de sammenligner religionene litt, fordi de synes det er interessant. Både Katolikk 1 og 4, som begge har barn, forteller at de snakker mye om religionen og forklarer hvorfor man markerer de ulike høytidene i løpet av kirkeåret, og er opptatt av at barna skal forstå hvorfor de faster under fastetiden. Dette med å forstå grunnlaget for fasten før man begynner å utøve den er også et tema hos flere av muslimene. Det at religionen ofte er et diskusjonstema viser en iboende og genuin interesse for religionen, og for å hele veien lære mer. Katolikk 2 og 3 forteller begge om at de gikk på både lørdags- og søndagsskole i oppveksten, hvor de lærte mer om religionen, historien bak og om de ulike tradisjonene og høytidene.

Som nevnt innledningsvis er det å diskutere religionen med familie og venner noe flere av intervjuobjektene mine er opptatte av. Både fordi det er et tema de synes det spennende og interessant, men også for å tilegne seg ny kunnskap eller finne ut av temaer de er uenige om eller usikre på hva religionen egentlig sier noe om. For enkelte handler det å diskutere religionen i tillegg om et ønske om at for eksempel barn skal forstå hvorfor man markerer en høytid og hvorfor ritualene utøves slik de gjør, eller hvorfor en tradisjon videreføres. Det er også en metode intervjuobjektene mine bruker for å avdekke hva religionen egentlig sier, og hva som har blitt tilført av de ulike kulturene religionen er en del av. Her igjen ser man plassen religionen har i dagliglivet og som en del av identiteten til intervjuobjektene, med en genuin interesse og nysgjerrighet for temaet.

5.4 Religion som kulturelt system og identitetsbygger

Når man så går igjennom empirien ved bruk av Geertz definisjon av religion og Eriksens teorier om identitetsbygging for å se på de religiøse elementene og tankene intervjuobjektene benytter seg av i det daglige, gjelder det først å forsøke å skille ut de ulike elementene i definisjonen, slik de ble forklart i teorikapittelet.

«Mood» i form av fokus, tålmodighet og sterkere religiøsitet under fasteperiodene kommer fra symbolhandlinger som å faste eller å avstå fra mat, bønn eller meditasjon. Målet her er frelse og et godt liv, slik jeg oppfatter det på kvinnene jeg snakket med, og det er dette som blir «motivation». Faste som handling i seg selv er ikke nødvendigvis religiøs, men når det settes i den sammenhengen det gjøres i ramadan og fastetiden kan man, som Geertz skriver, se at den er religiøst motivert. Målet er basert på religionen, og stemningen rundt høytiden er også basert på dette. Symbolet her finner man i form av de spesifikke bønnene og ritualene (faste eller avstå fra noe, avslutningen på fasten med sine ritualer, daddel for å bryte fasten og så videre). Stemningen kan man finne i form av det fokuset mange av kvinnene beskriver, følelsen av å komme nærmere Gud, følelsen av at fastetiden blir en religiøs pustepause og at man kommer nærmere religionen i seg selv. I denne sammenhengen er det snakk om å være en del av et ritual og symbolverdenen, som sammenfaller med det Geertz beskriver.

Fasteperioden gir de religiøse en stemning og motivasjon flere opplever som unik, og som de kun opplever i selve fastetiden.

Identitetsfaktorene her er i stor grad sammenfallende med det som er viktig for religionsdefinisjonen. Ritualer og tradisjoner som gir en fellesskapsidentitet med andre som også utøver denne, samt er med på å styrke den religiøse tilhørigheten og dermed den religiøse identiteten er en av disse. Noen av kvinnene forteller også om en tilknytning til foreldrenes hjemland, selv om de enten flyttet til Norge som svært unge eller er født her. Her opplever de at religionen er med på å hjelpe dem med å bevare denne tilknytningen både til familien og til familiens kultur. Dermed styrker og fokuserer de også på den delen av identiteten deres som går på kulturell og etnisk tilhørighet.

Da jeg begynte arbeidet med oppgaven hadde jeg som nevnt tidligere en forventning om å finne spesifikke matretter som i Geertz' definisjon ville være et av de sterkeste symbolene i

disse høytidene. Foruten dadlene som for muslimene tradisjonelt brukes for å bryte fasten, fant jeg ingen fellesnevner på tvers av intervjuobjektene, og kun et par av dem nevnte spesifikke matretter de følte at måtte med for å få den riktige stemningen. Samtidig ser man at spesielt det å spise sammen har en samlende funksjon, og at måltidene har en viktig plass i høytidene, selv om det ikke er spesifikke matretter som er hovedfokuset. Det er flere som forteller at de både samler familie og venner hjemme hos seg selv, men også reiser rundt og besøker andre, eller samles i kirken eller moskeen.

Som tidligere nevnt oppleves religionen for noen av intervjuobjektene som en del av identiteten og tradisjonene deres mer av vane og familiens forventning enn at det er noe de selv tror på i stor grad. Samtidig ønsker de ikke å bryte ut av kirken eller frasi seg religiøsiteten sin. Slik jeg tolker intervjuene fremstår det som at religionen for dem i større grad blir en kultur de føler seg som en del av, heller enn et trossystem de aktivt tror på. Samtidig identifiserer de seg i stor grad som deler av religionen, selv om de ikke nødvendigvis anser seg selv som veldig religiøse. De forteller at det er viktig for dem å følge opp religionens tradisjoner, og de føler at religionens verdsett og moralske retningslinjer påvirker dem i stor grad. Ønsket om å gjøre godt og riktig er fremtredende i flere av intervjuene.

6. Avslutning

Ved å ta for meg denne oppgavens todelte problemstilling; «Hvordan påvirker religionens og fasteperiodens tradisjoner og verdier kvinners religiøse identitet? Og hvilken plass har religionen i religiøse kvinners hverdag?» har jeg funnet at fasteperioden spiller en svært viktig rolle for intervjuobjektene religiøse identitet. I løpet av kapittel 5 har jeg fokusert på identitet, faste- og mattradisjoner, samt religion som begrep. Det som tidlig kommer tydelig frem er hvordan religionen er en stor del av identiteten til alle de åtte intervjuobjektene mine. Om ikke de definerer seg selv som troende, så omtaler de seg allikevel som en del av religionen og opplever at religionen er en del av dem selv. Spesielt verdier og moralske retningslinjer fra religionen oppleves som viktige i hverdagene deres, og mange går på ukentlige messer eller ber i det daglige. Innledningsvis nevnte jeg at jeg også ville se om det er ulikheter i hvordan religionene påvirker kvinnenens religiøse identitet, og dette kan jeg ikke si å ha sett noe til. Flere av intervjuobjektene beskriver at de gjerne søker veiledning gjennom bønn hvis de skal ta større avgjørelser. De opplever i tillegg at fasteperiodene gjør dem mer takknemlige for det de har, og enkelte beskriver seg også som mer tålmodige og rolige underveis i denne perioden. Etter endt fasteperiode er det flere av intervjuobjektene mine som forteller at de kjenner på en styrket følelse av religiøsitet og tilknytning til både religionen, familien og kulturen. Følelsen av tilhørighet og et forutsigbart system av kjente elementer er noe som kommer opp flere ganger underveis i intervjuene når det snakkes om religion. Det å kunne delta i religiøse ritualer andre steder enn der man kommer fra, og fortsatt føle seg som en del av helheten og at det er noe familiært med det har flere av intervjuobjektene mine snakket om. Samtidig kan det også by på utfordringer å utøve religionen i et land man ikke har bakgrunn fra. Dette kommer frem i form av at enkelte av intervjuobjektene mine blir møtt med fordommer og nedlatende utsagn mot religiøsiteten sin. I tillegg vises det i form av at mange opplever det som mer krevende å utøve faste i et land man er minoritet enn i et land hvor majoriteten faster.

Tradisjoner er en stor del av den religiøse identiteten til kvinnene jeg har snakket med. De fleste opplever det som viktig å faste, og at de får mye igjen for å overholde fasten personlig. Det å overholde eller markere fasteperioden var et av kriteriene mine da jeg rekrutterte dem, og det finnes religiøse som ikke faster. Flere av intervjuobjektene mine opplever både økt konsentrasjon og indre ro i løpet av fasteperioden. Her fremkommer Geertz' symboler i form

av matretter, handlinger og tradisjoner som setter de religiøse i visse stemninger veldig tydelig frem. Ramadan og fastetiden oppleves som avbrekk fra hverdagen, hvor man fullt ut kan fokusere på religionen og komme nærmere Gud og den religiøse delen av seg selv. Årets faste rytme med tradisjoner man vet vil komme tilbake beskrives som en trygg rytme, med noe man kan se frem til når livet ellers kan føles kaotisk. Den katolske og islamske fasten er ulike i uttrykk og ritualer, men intervjuobjektene mine beskriver allikevel mange av de samme opplevelsene av det å faste for en periode. Det som virkelig har slått meg er det personlige engasjementet og interessen for sin egen religion. Jeg hadde ikke på forhånd sett for meg en så stor grad av diskusjon rundt egen religion som den intervjuobjektene mine har snakket om.

Jeg ser et mønster i form av at enkelte intervjuobjekter opplever religion som noe todelt. En personlig del, som går på deres forhold til Gud eller opplevde åndelighet, og en offentlig del, der religionen har en funksjon som noe samlende og helhetlig, som bidrar til en tilhørighet og en sosial arena. Når man da føler at religiøsiteten må skjules fra omgivelsene, eller tones ned, hvorfor velger man allikevel å forbli religiøs? Det gir en tydeligvis mer enn man føler at det er til bry å være religiøs. Men hva? Hvorfor? Hvordan? Dette kunne jeg tenkt meg å forske videre på – men da måtte jeg i forkant eller underveis ha oppnådd en større grad av fortrolighet med intervjuobjektene, da det blir et svært personlig tema. Noen av intervjuobjektene mine snakket om hvordan de skiller mellom den offentlige og private identiteten sin, spesielt knyttet til religion. For Katolikk 3 dreide dette seg mye om at hun var redd for å bli sett ned på for sin religiøse tilhørighet. Muslim 3 derimot opplevde det mer som at religionen hennes er noe som tilhører den personlige sfæren, og at hva hun tror på og ikke er noe alle andre ikke egentlig har noe med å gjøre. Temaet er uansett veldig interessant, og ikke minst aktuelt. Selv om de ikke føler et behov for å vise hele verden sin religiøse tilhørighet eller hvilke ritualer og tradisjoner de overholder, opplever flere av intervjuobjektene mine det allikevel som svært viktig for seg selv å følge disse. De opplever det som at de selv har noe å si for egen frelse, og de føler at de får noe tilbake fra de ritualene de utøver.

Sett i lys av funnene i *Ramadan – en svensk tradition*⁷⁵ så er det mye av det samme jeg har funnet i denne oppgaven. En opplevelse av at fasteperioden kommer som et avbrekk i hverdagen, med rom for personlig refleksjon og å kunne gi seg totalt hen til religionen. Og selv om opplevelsen blir noe annerledes i Norge (eller Sverige, som forskningen i boken foregår) enn i hjemlandet, så er det allikevel noe som oppleves som både samlende og viktig for intervjuobjektene. Det fremstår også som en måte å minnes litt hvor man kommer fra for noen av dem, på måten man har tradisjoner for å servere tradisjonell mat og å samle hele storfamilien.

Skulle jeg forsket videre på feltet ville jeg tatt for meg generasjonstilnærmingen, og utvidet studien til flere intervjuobjekter. Det ville vært interessant å se det helhetlige bildet i utvikling av verdier og tradisjoner, samt hvordan identiteten endrer seg. Dette er svært individuelle faktorer, som er vanskelige å trekke generaliseringer ut av, men samtidig er det også med på å gi et bilde av hvordan det med stor sannsynlighet er for mange som tilhører de aktuelle religionene. Videre forskning på temaet for denne oppgaven ved å benytte flere ulike metoder for datainnsamling, for å få et mer helhetlig bilde kunne også vært nyttig. Både observasjon av ritualene, dagbøker for intervjuobjektene for å ta notater underveis, samt intervjuer før, underveis og etter fasteperioden. Å se mer på den religiøse identiteten hadde også vært spennende. For eksempel religionsaspektet knyttet til valg av livspartner, hvor viktig for en er det at partneren også er religiøs? Eller er det ikke så viktig, så lenge man får aksept og respekteres for sin religiøse tilknytting – og hva da når man får barn? Dette var temaer jeg så vidt kom borti i noen av intervjuene.

Arbeidet med oppgaven har vært svært interessant men også utfordrende. Som det kommer frem over sitter jeg igjen med et ønske om å vite enda mer, og jeg føler at jeg så vidt har fått et innblikk i en helt ny verden. Jeg har møtt på noen problemer underveis, spesielt under rekrutteringen av intervjuobjekter, men sitter igjen med resultater jeg mener kan ha betydning for feltet videre. Som nevnt tidligere har jeg funnet få relevante kilder om koblingen mellom religiøse ritualer og tradisjoner og den religiøse identiteten. Det har også vært lite om hvorvidt kvinner har spesielle tradisjoner eller roller underveis i fasteperiodene, selv om mye på dette feltet nok er kulturavhengig. En casestudie vil aldri kunne brukes til å generalisere for den

⁷⁵ (*Ramadan - en svensk tradition*, 2009)

gruppen de representerer, men den kan si noe om tendenser som det kan være nyttig å studere videre. Dette mener jeg at denne oppgaven gjør, ved å se på det religiøse fokuset og stemningene intervjuobjektene mine opplever underveis i fasteperiodene, men også i en periode etter at disse er over. Dimensjonene rundt den todelte identiteten, med en offentlig og en privat del av den religiøse identiteten er muligens mer krevende å skulle utforske videre, men kan være aktuell med tanke på hvordan samfunnet i Norge i dag blir stadig mer sekulært.

Vedlegg – intervjuguide

Hovedtema

Rammen er identitet, familie og tradisjon (faste og ramadan), hvordan ritualene og måltidene knytter en sammen, er med på å danne identiteten, hva føler man har vært viktig og identitetsdannende, hva er det viktig for en å ta med videre, osv.

Bakgrunn

- 1.1. Hva er din religiøse- og familiebakgrunn? Hvor kommer dere fra, og hvilken religiøs tilhørighet har dere?
- 1.2. Hvor har du selv vokst opp?
- 1.3. Hvordan beskriver du din religiøse tilhørighet?
- 1.4. Hvilket forhold har du til religion?
- 1.5. På hvilke måter er religion viktig for deg?

2. Faste / ramadan

- 2.1. Hvilke tradisjoner vokste du opp med rundt faste / ramadan
 - 2.1.1. Mat
 - 2.1.2. Fester
 - 2.1.3. Samlingspunkter
3. Hvordan utøver du fasten/ramadan/id?
4. Har du noen spesielle barndomsminner knyttet til dette?
 - 4.1. Gaver?
 - 4.2. Familie?
 - 4.3. Spesielle matretter?
 - 4.4. Er det noen tradisjoner du vokste opp med, som det er viktig for deg å bringe videre?
Hvorfor?
 - 4.5. Noe de representerer? Noe man har sterke minner til? Verdier som er viktige?
5. Er det noen av tradisjonene du vokste opp med som du ikke ønsker å bringe videre?

5.1. Hvorfor?

6. Hvordan feiret / markerte du ramadan / fasten nå i år/fjor?

6.1. Mat?

6.2. Faste? (Avstod fra andre ting enn mat?) Samlinger?

6.3. Studier av hellige tekster?

6.4. Andre ting?

7. Var det noe du satte spesielt stor pris på i årets/fjorårets feiring?

7.1. Var det noe du skulle ønske du hadde gjort annerledes? Hvorfor?

7.2. Hva ville du gjort om du ikke kunne markert / feiret ramadan eller fasten i år?

7.2.1. Ta det igjen senere?

7.2.2. Betale «bot» til kirke/moske?

7.3. Hva er det viktigste med denne høytiden for deg personlig?

7.4. Hva symboliserer fasten for deg?

7.4.1. En måte å komme mer i kontakt med gud på?

8. Til slutt

8.1. Hva er religion for deg?

8.2. Anser du religionen din som viktig for hvem du er?

Litteraturliste

- Berglund, J. (2009). Ramadan i skolan. In J. Berglund & S. Sorgenfrei (Eds.), *Ramadan - en svensk tradition*. Lund: Arcus förlag.
- Bird, F., & Scholes, L. L. (2014). Research ethics. In M. Stausberg & S. Engler (Eds.), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion* (pp. 81-105). London and New York: Routledge.
- Bremborg, A. D. (2014). Interviewing. In M. Stausberg & S. Engler (Eds.), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion* (pp. 310 - 322). London and New York: Routledge.
- Bynum, C. W. (2004). *Hellig føde, hellig faste* (K. A. Lie, Trans.). Oslo: Pax Forlag A/S.
- Diouri, A. (2000). Of Leaven Foods: Ramadan in Morocco. In S. Zubaida & R. Tapper (Eds.), *A Taste of Thyme: Culinary Cultures of the Middle East*. New York: Tauris Parke Paperbacks.
- Durkheim, E. (2012). *The Elementary Forms of the Religious Life* Retrieved from <http://www.gutenberg.org/files/41360/41360-h/41360-h.htm>
- Eriksen, T. H. (1997). Flerkulturell forståelse - identitet. Retrieved from <http://hyllanderiksen.net/Flerkultur.html#Identitet>
- Farooq, K. (2015). Gjør seg klare til å faste i tjue timer. Retrieved from <http://www.dagbladet.no/2015/06/17/nyheter/muslimere/ramadan/faste/39720165/>
- Fazlhashemi, M. (2009). Inre friheet och social filantropi. In J. Berglund & S. Sorgenfrei (Eds.), *Ramadan - en svensk tradition*. Lund: Arcus förlag.
- Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research* (Fourth Edition ed.). Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC: SAGE.
- Fonneland, T. A. (2006). Kvalitative metodar: Intervju og observasjon. In S. E. Kraft & R. J. Natvig (Eds.), *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Freidenreich, D. M. (2011). *Foreigners and their food*. California: University of California Press.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures* Retrieved from https://monoskop.org/images/5/54/Geertz_Clifford_The_Interpretation_of_Cultures_Selected_Essays.pdf
- Gray, M. M., & Perl, P. M. (2008). *Sacraments today: Belief and practice among US Catholics*: Center for Applied Research in the Apostolate.

- Gulevich, T. (2004). *Understanding Islam and Muslim Traditions : An Introduction to the Religious Practices, Celebrations, Festivals, Observances, Beliefs, Folklore, Customs, and Calendar System of the Worlds Muslim Communities*. Detroit, MI, USA: Omnigraphics.
- Hodne, Ø. (2008). *Norsk folketro*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag a.s
- Kværne, P., Barstad, H. M., & Stordalen, T. (2017). Påske. Retrieved from <https://snl.no/p%C3%A5ske>
- Larsson, G. (2009). Ramadan på universitetet. In J. Berglund & S. Sorgenfrei (Eds.), *Ramadan - en svensk tradition*. Lund: Arcus förlag.
- Neegaard, G. (2004). *Når Gud bestemmer menyen - Regler om mat og drikke i verdensreligionene*. Oslo: Yrkeslitteratur as.
- NESH. (2016). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. In D. n. f. k. f. s. o. humaniora (Ed.). Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Nilsson, P.-E. (2009). Solidaritet, dadlar och havregryn. In J. Berglund & S. Sorgenfrei (Eds.), *Ramadan - en svensk tradition*. Lund: Arcus förlag.
- Ramadan - en svensk tradition*. (2009). (J. Berglund & S. Sorgenfrei Eds.). Lund: Arcus förlag.
- Schielke, S. (2009). Being good in Ramadan: ambivalence, fragmentation, and the moral self in the lives of young Egyptians. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 15, S24-S40. doi:10.1111/j.1467-9655.2009.01540.x
- SSB. (2016). *Medlemmer i Den norske kyrkja og medlemmer i trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja, etter religion/livssyn (SÅ 241)*. Retrieved from Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/288531/medlemmer-i-den-norske-kyrkja-og-medlemmer-i-trus-og-livssynssamfunn-utanfor-den-norske-kyrkja-etter-religion-livssyn-sa-241>
- Stausberg, M. (2006). Sammenligning. In S. E. Kraft & R. J. Natvig (Eds.), *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Virke. (2012). Rett til fri ved religiøse høytider. Retrieved from <https://www.virke.no/lovverk-radgiving/jus-arbeidsliv/fagartikler/rett-til-fri-ved-religiose-hoytider/>